

כּוֹתֵל הַמַּעֲרָבִי

שָׁל

הַר בַּיִת אֱלֹהֵינוּ

מְהוֹרָה, תְּכוּנַת זִכְרוֹנוֹתֵינוּ

מאת

אברהם משה לונץ

"ירושלים" - כרך העשור

[תרנ"ב~]

מ ב ו א

כותל המערבי שהוא כעין מקדש
 מעט להיושבים בעיה"ק ולהבאים לרצות את אבניה,
 למרות היותו כל כך קדוש נעלה ויקר לנו, לא נתברר עוד
 למדי מהותו, תכונתו, זמן התגלותו (במצבו הנכחי),
 זכותנו החוקית והתפלות של המקום הזה. וערך חסרון
 הידיעה הזאת נרגש עוד יותר בשנתנו זאת תרע"ב בעקב
 הפקודה שהוציא בית מועצת האידארה לאסור על היהודים
 את הסנהג שנהגו סקצת מאחינו בזמן האחרון להעמיד
 אצל הכותל ספסלים, ומהיצה עראית בין מקום
 עמדת האנשים והנשים. ולכן אמרנו לאסוף את כל הנוגע
 למקום הקדוש הזה, שריד מחמדנו מימי קדם, הכל באר
 הישב מפי ספרים, מכתבי מסע ופרטים מהזמן היותר קדום
 עד ימינו לבררם וללבנם כיד הידיעה הטובה עלינו.

מִהוּתוֹ וּמְרָאָהוּ.

הכותל הזה לאמר השטח שאצלו יש לנו הזכות לבוא ולהתפלל, הנהו חלק מכותל המערב של החומה שהקיפה לפנים את הר הבית כולו וכהיום חלק ממנה (לא כמו שהשבו רבים) שהנהו כותל המערב של חומת העזרה), ולפי מותר לנו גם כהיום בהיותנו טמאי מתים לגשת אל הכותל הזה בלי כל השש ופקפוק. הכותל נמשך להלאה ממקום התפלה עד קצה הדרום ולצפונו נמשך רק מעט עד המהבטה שאצל שער החאראם⁽²⁾ הנקרא פֶּאֶפֶּ אֶל-שֶׁלֶשֶׁלָה (שער השלשלת) ומשם והלאה לא נשאר ממנו מאומה מעל הקרקע הנבהית, ובמקום הזה הוא סוקף בבנינים והצרות של אנשים פרטים.

אורך „כותל המערבי“ הוא 28 מטר⁽³⁾, וביחד עם הלכיו המוקפים מבניני המושלימים אשר משני עבריו 48 מטר לפניו יש מבוא שאינו מפולש הרחב 3.60 מטר ומרוצף באבנים, וקרקעיתו נמוכה מקרקע הר הבית בעומק של 25 רגל. ועל המקום הזה יש לנו זכות הזקה קדומה להתפלל ולשפוך שיה ביום ובלילה, בלי מפריע, והוא הנהו המקום

(1) להלן כאשר נביא דבריהם נזכיר את אמהת החלפתנו.

(2) בערבית נקרא „מקום המקדש“ חאראם-אל-שריף לאמר המוקדש המקודש.

(3) בשתי קצותיו מצד צפון ודרום ישנן חצרות סמוכות לכותל ופתחיהן יוצאות להמבוא והן שייכות להקדש של המערבים כיהר החצרות שבהרובע הזה ויבגל החצר שבצד צפון הרשה לפנים להכנס להתפלל שם בשר בתת קל, ואת ההקדש הזה הקדיש המלך אלפצל נור-אלדין (בן האמיר חאסאם אלדין-אל גראחי מפקידי צלאח-אלדין) לעדת המערבים (מושלמים הבאים ממערב אפריקא) לטיניהם אנשים ונשים כאשר מסופר בדברי קורות ירושלים להשופת סניד-אלדין-אלחנבלי אשר חי לפני ד' מאות שנה ויותר והועתק מאת הח' דוד ילין בהמאסף הפרס צד קנ"ו אדכסא הרג"ד.

האחד שבבהינת ועיר אנפין אפשר לבנותו בשם „מקום קבוץ גליות“ כי בהימים הקבועים לתפלה מלא המבוא הזה מבני ובנות כל העדות והמפלגות השונות שבעיה"ק והבאים לבקרה. :

בתחתית הכותל מעל הרצפה הנוכחית קבועים תשעה נדבכים של אבנים גדולות, והאבנים של חמשת הנדבכים התחתונים מפוצלות בקציהן, (קשוח הנהוג בכל הבנינים שבימי הבית השני), וארבעה העליונים הלוקים, אך אין ספק שגם הם מימי הבית השני, ולמצער מימי הורדוס, מוצאם.

אורך כל אבן של תשעת הנדבכים התחתונים בערך 1,50 סתר ונבהן כמתר ויותר, ושתיים מהנה—האחת בקצהו הצפוני והשניה בקצהו הדרומי—ארכן מארבעה עד חמשה סתר, מעל לתשעת הנדבכים האלו מסודרים ארבעה נדבכים אשר אורך כל אבן מהם רק כחצי סתר וגובה של כל הארבעה נדבכים יחד רק 2,20 סתר. והחלק הזה איננו עוד מימי הבית השני כי אם מימי אדריינוס. וכל האבנים האלו מונחות בלי כל חבור של שיט וחומר ביניהן ובכל זאת מחוברות הן אשה אל רעותה באופן נפלא, ועל גבי ארבעה הנדבכים האה מסודרים עוד אחד עשר נדבכים מאבנים רגילות אשר גובה כולם יחד רק 4 סתר. והחלק הזה הוא בלי ספק מימי ממשלת הערבים. ולפי עולה גובה שר הכותל כולו מעל הקרקע הנכחית שמנה עשר סתר שהוא כשתים עשר קומות איש. ומראהו מעורר בלב כל איש מאחינו המתבונן עליו—וביחוד בפעם הראשונה—רנשי כבוד ועוז תוגה ותקוה גם יחד.

חלק הכותל שמתחת להקרקע הנכחית.

בהשתדלות החברה האנגלית לחקירת איי (Palestine exploration Fund) נודע לנו גם מהות חלק הכותל הקבור מתחת להקרקע הנכחית שהנהו גדול פי שנים מהחלק העתיק שמעל הקרקע.

בשנת תרפ"ז שלחה החברה הנ"ל את המהנדס מר וארן להתחקות על עתיקות העיר וביהוד על מקום המקדש והוא חפר ארבע הפירות במקומות שונים בקרבת הכותל ועי"ז נגלה שמתחת להקרקע נמצאים עוד תשעה עשר נדבכו אבן הגדולות כאבני תשעת הנדבכים התחתונים שמעל להקרקע. והנדבך התחתון קבוע בתוך הסלע של עמק הטי רופיין שהגביל את הר המוריה והפריד בינו ובין הר ציון; רק שבמשך הזמן הוצבר פה דומן ועפר בגובה של 42 רגל.

חלק הכותל שמחוץ למקום התפילה.

כאשר אמרנו נמשך כותל המערבי לתלאת מסקום "התפלה" עד קצהו הדרומי. מקצת מהחלק הזה מוקף בחצרות של המושלימים, והלקו היותר דרומי הנהו גלוי לאמר שאין לפניו שום בנין. ונבאר את הדברים המציינים את החלק הזה.

שער הנביא. (בפי התרים בשם שער ברקלאי).
באחת החצרות הנשענות להכותל נראה בהחומה בגובה 1 מטר מעל פני הקרקע מסקום שער ישי.

(1) בשם זה או בשם שער ברק יקראו לו המושלימים ע"ש ברק סוסו של מחמד שלפי ההגדה עלה מסנו כהמקום הזה השמימה. והשם ברקלאי הוא ע"ש התייר האמריקני ד"ר ברקלאי שגלה אותו לראשונה עוד בשנת תר"ה.

המשקוף הזה מתפשט על פני גובה של שני נדבכים. גבהו 2 מ. וארכו 7.60 מ. רוחב הפתח שמתחתיתו הוא 5.70 מ. וגבהו 8.80 מ. (כאשר נתגלה ע"פ החפירות). המפתן איננו עוד פת אך מקום הנחתו היה בגובה של 2370 רגל מעל פני הים ולפי"ז היה גמוך 3 מטר ממפתני השערים שבחומת הדרום ודרך השער הזה נכנסו מתחת להקרקע הנכחית של הר הבית במרחק 20 מטר. ואח"כ פנו לצד דרום בשביל ארוך 17 מ. ורחב 2.40 מ. ומשם עלו במדרגות להר הבית. באב אלמנארבא (שער המערבים, סתום).

השער הזה קטן ופשוט רחבו רק 2.20 מטר וגבהו 3.80. פתחו עגול מלמעלה כקשת, ולפניו אין כל אולם ופרוזדור לא מבפנים ולא מבחוץ, ומדרגה מובילה מרובע המערבים הנמוך – להשער הזה, ובמקום האולם הפנימי עומד בצד ימין כותל החולך לצד מזרח.

משער המערבים שהזכרנו והלאה לפאת דרום במרחק 36 מטר אי אפשר לראות את הכותל כי בנינים בשענים לה אך כאשר חפרו האנגלים מתחת לקרקע הבנינים הנזכרים מצאו כי גם פה ידמה הכותל בתכונת בנינו ובגודל אבניו וסתותן להחלק של "כותל המערבי", והנדבכים הולכים תמיד במדה אחת וקצב אחד.

שריד הגשר¹) שחבר את הר ציון עם הר הבית. הגשר הזה התחיל במרחק 12 מטר ממקצוע מערכת דרוסית החומה ורחבו היה 15.43 מ. בערך

1) בפי החרים יכונה בשם קצת רובינזאהן ע"ש החייר רובינזאהן שגלהו לראשונה.

וכהיום נראים אבני ענק יוצאים ובולטים מארבעה נדבכי החומה אשר שנים התחתונים מהם לכד גבוהים 3.66 מ. ובל רואיהם יבירוס כי הם נשאו קשת חזקה סאד. והנדבך אשר בו החלו לקבוע אבני הקשת יוצא 0.34 מ. משורת החומה למען העמיד עליו את סמוכות הקשת וגם להיות לנוי. מסלע העמק עד הנדבך שבו התחלת הקשת — שהוא הראשון מעל הקרקע הנכחית — קבועים בחומה 18 נדבכי אבן גדולים אשר נבהם 20 מ. ונטיית הקשת לאמר ארבה ממורה למערב היה (כפי שנודע מערך כפיפת האבנים היוצא מהחומה) 12.80 מטר ובקציה היתה נשענת על עמוד מרובע שעביו 3.80 מ. וארכו ברוחב הקשת 15.52 (ובתחתיתו היה מעט יותר רחב וארוך מאשר בחלקו העליון) שנבנה על יסוד סלע החר ברנל הר ציון¹¹) הגבוה 2345 רגל מעל פני הים, והגשר הענקי הזה היה מחובר לגשר עץ (שהיה קצר הרבה מגשר האבן) אשר דרכו הלכו להעיר העליונה.

והנה החפירות השונות הראו לדעת כי פת במקצוע מערבית דרומית החומה נבנו שתי פעמים קשתות או גשרים אשר נבהם עלו מעיד העליונה להר הבית. הראשון היותר עתיק נבנה מאת המלך שלמה והוא היו בנוי נמוך 11 מטר מהגשר המאוחר הגזבר, וממנו לא נשאר לנו כל

11 בשנת תרפ"ו נבנה המהנדס וארצן למצא את המסוד הזה ויחסור בצמקישל 12.80 מ. לרגלי הר ציון אך לא מצא מאומה ואז עלה על לב אחדים לאמר כי מלאכת הגשר הזה לא נגמרה מעולם ואבני הקשת היוצאות מהחומה הובנו לגשר שחשבו לבנות, אולם אחרי שנים מספר החר החוקר ווילסאן בהמקום הזה רק צמק יותר הרבה ויגלה את העמוד המחופש.

שריד בחומת הר הבית, ורק שרידים אחרים מאבני תקרתו נמצאו תקועים בתקרת הצנוה הקדום העובר מתחת להקרקע הנכחית, רחבו גובל להגיד¹ רק בדרך השערה כי היה שוה לרוחב הנשר המאוחר והוא נקרא בבתני הקדש בשם "עלה" או "עליה"¹ וכימי הבית השני בנה הסלך הורדוס על מקומו רק גבוה יותר 11 מטר (מאשר כי במשך הזמן נמלא המקום הזה באבק ועפר) נשר או עליה אהרת לחבר את העיר העליונה עם הר הבית ומטנה נשאר לנו השריד הזה.

קדושת מקום המקדש (גם אחרי חרבנו).

חז"ל בהפצם להשריש בלב עמנו את האמונה בביאת הגואל ובנין בית המקדש הכליטו בדרשות ומאמרים שונים כי הר הבית מקום ביהמ"ק נשאר בקדושתו גם אחרי חרבנו וגם אחרי שבאו בו גוים ויטמאוהו. ואת ההלכה הזאת סמכו על הכתוב והשימותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שומטין (סגילה כ"ח א')² ור' אליעזר בן פדת דורש על הכתוב והיו עיני ולבי שם כל הימים בית המקדש בין הרב בין אינו חרב לא זזה שכינתו ממקומו ור' אחא אמר (מיד אח"ז) אין השכינה זזה סכותל המערבי של ביהמ"ק שנאמר הנה זה עומד אחר

1) במלכים א' י' ה' כתוב, ועדתו אשר יעלה בית ה' וברח"ב
ט' ד' כתוב, ועלתו אשר יעלה בית ה' ותיגומו ומקנה דסליק לבית
מקדשא.

2) וכיבמה זו ע"כ איתא ואת שכתוהי תצבורו ומקדשי תיראו
סה שצורה האמורה בשבת לעולם אף מורא האמורה במקדש לעולם.

בתלנו (יל"ש ס"א ר' קצ"ה) (1) והמאמר הזה מובא גם במדרש שוחר טוב י"א על פסוק ה' בהיכל קדשו, ושם נוסף וכן הוא אומר ויענני מהר קדשו סלה, אעפ"י שהוא הר בקדושתו הוא עומד, א"ר אלעזר ראה מה כתיב כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה (מיכה ד') ושכנתי בתיב שאף על פי שחרב שכינתי עומדת שם, ועל יסוד הדרשות האלה פסק הרמב"ם ז"ל בה' בית הבחירה פ"ו שגם בזה"ו שכלנו גמאי מתיים מפני חסרון אפר פרת אסור לנו לכנוס בעזרה, וגם הראב"ד שם פ"ו אינו משיג עליו בעיקר האיסור בזה רק שלדעתו אין בזה איסור, כרת.

המקורים הראשונים לכותל המערבי.

דברי ר' אחא שהבאנו לעיל ראויים יותר להתפרש על כותל המערבי של ביהמ"ק שבו היה קה"ק מקום השראת השכינה לא על כותל המערבי שלנו שהוא מחומת הר הבית כמו שבארנו, אבל לעומת זה דרשת רז"ל על הפסוק הזה בעצמו במדרש שיר השירים שאע"פ שהומה בעיקרו לדרשתו של ר' אחא הנ"ל בכל זאת בהכרח מכונן הוא על כותל המערבי של הר הבית (הקיים עד היום) וז"ל: "הנה זה עומד אחר בתלנו אחר כותל המערבי של בית המקדש למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם, ושער הכהן ושער הולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה", ומובא גם (בשינויים קטנים) במדב"ר (פי"א ס"ג) הנה זה עומד אחר בתלנו זה כותל מערבי של ביהמ"ק שאינו חרב

(1) ביל"ש מובא זה ב"ש הנחומא, ובקצת שינויים מובא המאמר הזה בשמ"ר

פ"ב ס"ו ב'.

לעולם למה שהשכינה במערב. והנה אע"פ שבשניהם כתוב ג"כ של ביהמ"ק בכל זאת המציאות תוביח שאי אפשר לנו לפרשן על כותל המערבי של ביהמ"ק שהרי אדריינום החריב את ביהמ"ק כלו עד היסוד בו ובנה על מקומו היכל לאליל יופיטה. ובודאי שכונתם היתה על כותל המערבי של הומת הר הבית שבאמת נשאר קיים, זאת ועוד. אחרת ששני המקומות הנזכרים בש"ש שם-שג"כ לא נחרבו והם שער הכהן ושער הולדה הם בלי ספק מהומת הר הבית. האחרון נזכר במדות פ"א מ"ג בזה"ל המשה יטערים היו לחר הבית שני שערי חולדה מן הדרום כו'. ועד היום רואים אנו בעינינו שהלק גדול סכותל הדרום של הומת הר הבית נשאר קיים ובו שני שערים סתומים באבנים שלדעת כל החוקרים הם שערי חולדה הנז' וכמו כן אין ספק שבשם שער הכהן כיון הדורש לשער המזרחי עליו שושן הבירה צורה ובעל המדרש קראהו בשם שער הכהן (י). שבו כהן גדול השורף את הפרה ופרה וכל מסעדיה יוצאין לחר המשהה" (מדות שם). וגם השער הזה קיים עד היום רק שפתחו סתומים באבנים והוא נקרא בפי המסורה בשם שערי רהמים שכן נקרא אצל המושלטים המקום שאצלו בפנים הר הבית, ואצל הנוצרים בשם שער הזהב.

אבל אם היה הרשות להיהודים שנמצאו בירושלם בהמאות הראשונות אחר החרבן ואם נהנו ללכת להתפלל

(1) וברור שנוסחת הש"ר היא הנכונה ורק בכס"ר יש נשטו

המלות שער הכהן ושער חולדה בשנת הביתיים ולא ידעו מקימת וקיימם.

אצל הכותלים האלה מבהויץ, זה לוסה בצעיף הנשיה. התייר מבורדו שבקר את ארץ ישראל בהמאה הרביעית למספרם כותב בספרו (שכתב ברומית) ע"ד תכונת הר הבית כזה הלשון: והיהודים יבואו פעם בשנה [כלי ספק כוונתו על תשעה באב] להמקום הזה ויבכו ויקוננו אצל אבן אחת שנשארה מבית מקדשם ואותה ימשחו בשמן: [אולי כיון להאבן שנקראת כהיום בשם אבן השתייה]. והנה ספורו הראשון שהיהודים היו באים לתוך מקום המקדש לבכות ולקונן אפשר לקבל ולהתאימו גם עם ההלכה שהכאנו לעיל מפני שאפשר לאמר שהנבנסים טהרו את עצמם באפר פרה שהיה עוד מצוי בימי האסוראים ובמאמרם ו'ל הבריא מדבן בגלילא י' (נדהו' ע"ב) אבל חלק השני של סיפורו שהיהודים הבאים שם לקונן מושחים את האבן בשמן, תמוה ומזר מאד, ולא מצאנו דוגמתו ואף זכר לזה בשום מקום, אולם אין זכר בסיפורי התייר הזה (אף שהוא מזכיר את כל עניני היהודים בעיה"ק) שהתפללו אצל כותל הר הבית מבהויץ.

העלם השם כותל המערבי באלף שנה הבאות.

סקורות היהודים בא"י בהתקופה הגדולה הזאת, לאמר סראשית הרבע השני של האלף החמישי עד תום הרבע הראשון של האלף הששי נשארו לנו רק זכרונות קלים וקלושים, ובהם לא נזכר כלל מהכותל הזה וגם המעט שנשאר לנו ממהציתו השניה של האלף הזה, כן מדברי

11 עיין בתוצאתנו בירושלמי ברכות דף ג"ו ע"ב שהרש"ם גירס במקום: לבי תצוהא לטי הסתא, ובהערה שם.

גדולי הרבנים וכן 'סחכמי הקראים שהתיישבו אז בירושלם לא נזכר כלל השם כותל המערבי ולעומת זה מזכירים הם שהתפללו ברגלי חך הזתים אצל קבר זכריה הנביא ועל ראשו מול מקום המקדש וגם בהר ציון בהמקום שרואים את ביהמ"ק ומוזה מוכח שבהתקופה הארוכה הזאת לא ידעו יושבי ירושלים ממקום כותל המערבי שלפנינו (1) ונביא פה את דבריהם כלשונם ולפי סדר זמניהם.

הבאה השמינית לאלף החמישי.

הקראי סהל בן מצליה שישב בירושלים כותב בהקדמתו לס' המצות (שנדפס ע"י דר' הרכבי במאסף נדחים סי' צ"ו) על דבר תפילותיהם לאמר: "ובתורת ה' דבקו [הקראים] שעלו להתישב בירושלים] ועל דלתותיו שקדו ושמרו ואל הרהזתים עוליים וצו עקיים... ועוד אליכם אחינו לבוא ולגור בארץ ה' ולעמוד שעריה ולעלות אל הר הזתים נגד שער הקדים" (2) ובאגרת התוכחה שלו שנתפרסם בס' לקוטי קדמוניות (ע' 25 והלאה) מזכיר שהעמידו משמרות להתפלל לפני אולם ההיכל, ודבריו אלה סתומים, אפשר לומר שכיון להתפלה בהר הזתים שעמדו פניהם למערב מול מקום המקדש והיו מכוונים לפני אולם ההיכל ואפשר ג"כ שהיו

(1) שנים מהם והם הר"ב ממוזילא שהמאה האחרונה של האלף החמישי והר"ע מברסנובה משנת רס"ח והאלבוני משנת רנ"ח להאלף הנוכחי מזכירים אמנם את השם כותל המערבי אך כאשר נכאר להלן בהכרח שכוננו על חלקו הדרומי לא על מקום החפלה.

(2) גם בהבאה שלפני זה נהגו ללכת להתפלל על הר הזתים כמו שזכיר להלן הדר' ש' פאונאנסקי במאמרו ע"ד התפשטות הקראים בא"י

להם משמרות שיתפללו לפני שער השלשלת שהנחו במקום שער הקיפונום בקירוב וזה אפשר לבנות לפני אולם ההיכל.

המאה התשיעית.

מהמאה הזאת נודע לנו כי גם הרבנים נהנו ללכת להתפלל בהר הזתים, וביחוד בחג הסוכות שאז הלכו שם בהמון הוגג, כמו שנראה מדברי הראב"ד בספר הקבלה (ע' 79) שכותב בזה"ל: „ובשהיו ישראל הוגגים את חג הסוכות בהר הזתים היו הוגגים בהר סחנות מול סחנות, אוהבים אלו את אלו ומברכין אלו את אלו, והמינים הוגגים נגדם כשני חשיפי עזים, והיו הרבנים מוציאים ספר תורה, ומחריטין שמות המינים בפניהם והיו שותקים כמו כלבים, אלמים לא יכלו לנבוח וכו'.

המאה העשירית.

הנוסע ר' בנימין מטודילא שעלה לעיה"ק בשנת ד"א תתק"ל הגהו הראשון שמזכיר את כותל המערבי וז"ל: „ולפני הכפה שעל מקום המקדש כותל המערבי אחד מהכותלים שהיו במקדש בקדש הקדשים¹) וקורין

(1) בהטעות הזאת ששריד כותל המערבי הוא מהעזרה טעו עור רבים מחנוסעים כמו שנראה להלן בדבריהם אך במח"ב אין הדבר בן זכותל המערבי ככותלי הדרום והמזרח הם כולם מהר הבית כמו שמביא הרב אישתורי הפרחי במסרו כפתור ופרח וכמ"ש להלן והראיה היותר חזקה לדברנו היא המדידות האחרונות של הר הבית שעל פיהם רחבו כעת (במשכון סחמצעו) 303 מטר וכל מהר הוא שתי אמות (בקירוב) סאסות הנוכרות בהמשנה ולפ"ז יהיה רחבו יותר מת"ר אמה שהוא כמאה אמה יותר מהמדה ששנו תז"ל (מדות פ"ב כ"א) וא"ך אפשר לומר

„אותו שער הרחמים ולשם באים כל היהודים להתפלל לפני הכותל בעזרה“. והנה דבריו נלקו בחסר ובשיבוש שחרי הוא אומר וקורין אותו [את הכותל שהזכיר לפני זה] שערי רחמים וכל מי שהיה רק פעם בעיה"ק או הבקי בתכונת עי"ק ירושלים, ומקום המקדש יודע כי השערים הסגורים הנקראים שערי רחמים הם במזרח (כאשר כבר כתבנו לעיל) ולכן אפשר לומר שבהטלים „כותל המערבי“ כיון לחלק הדרומי של כותל המערב מחוץ לסבוא התפלה, והמאמר ולשם באים כל היהודים להתפלל לפני הכותל בעזרה" יהיה נמשך על המאמר שלפני זה לאמר על הכותל שאצל שערי רחמים כמו שמובא להלן בדברי הרב אשתורי הפרחי שתיו מתפללים לפני הכותל שאצל שערי רחמים, ולפי"ז לא נגלה גם בזמנו כותל המערבי שלנו.

— המסבב ר' פתחיה כרענינשבורג שבקר את עיה"ק כעשר

שהכותלים המקיפים אותו יהיו עוד מהוּמַת העזרה? ולכן הדבר ברור בדיו שום צל של ספק שכותל המערבי וכותל הדרום והמזרח הם מחומת הר הכית ומותר לנו לבטח אליו כמו שכתבנו לעיל בראש המאמר, ואת גדולתו בעת על סדת ת"ק אמה בארנו במאמרנו מקום מקדשנו (ירושלים כרך ה' צד ה') שחז"ל כלקו במדתו רק את המקום הפנוי שבו לאמר לבד עובי כותל החומה המקפת אותו והאולמים הסמוכים להם, ולפי"ז תתאים המציאות עם הקבלה, כי לפי המסופר מאת יוסף בן מתתיהו הכהן (מלחמות היהודים ה' ה' ב') עמדו בכל ארבע רוחות החומה סבבנים אולמים ברוחב שלשים אמה ואם נחשוב את רוחב האולמים שבפאת מערב ומזרח שהוא שלשים אמה והמרחק שבינם להתחומה כצירוף עובי החומה מצד זה ומצד זה יגיע רחבו לשש מאות אמה ועוד שהוא 802 מטר בערך, ואת ההשערה הזאת חזקנו שם בהוכחה ממדות הבית הראשון יעו"ש.

שנים אחריו מספר שראה [במקום המקדש] „המעזיבה רצפה גבוה שלשה ועשרים אמות ורחבה כמוהו“... ואת כותל המערבי אינו מזכיר.

הרב שמואל ב"ר שמשון שעלה לעיה"ק בשנת תתק"ע כותב במכתבו ⁽¹⁾ לאמר: „באנו אל ירושלים ממערבה של עיר וראינוה וקרענו בגדנו כראוי לנו ובבינו בביה גדולה אני והכהן הגדול מלוניל [הוא הרב יונתן הכהן מלוניל] ונכנסנו בשער עד לפני מגדל דוד ונבא להשטתה עד לפני העזרה ונפול על פנינו לפני שער „שכנגדו מבהוין מרה ליעין עיטם ⁽²⁾...“ ושמה שער שכנגדו „ככותל המערבי [מוכה שלא על כותל המערבי שלנו ביון, כי אם על חלק קטן של הכתל המתחיל אצל שער השלשלת ונמשך עד מקום המחכמה]. ומיסוד ההיכל בעין אולם גדול אחד אשר ביסוד ההיכל... והלכנו משם להר הזתים מקום שריפת הפרה ושם התפללנו „פעמים בעשרה ועלינו על ההר ויום שבת התפללנו בשעת „המנחה שם...“

המשורר ר' יהודא אל הריזי שבקר את עיה"ק בשנת תתקע"ו כותב בספרו תתכמוני שער כ"ה לאמר: „... „וכבלותי לערוך גיב הכי לפני מלכי קמתי „מכרוע על ברכי לשופט בעיר ואש האנחות צלעי תבעיר „ויקוד הינונות מלהט הצלעות, ועיני מגולגלות בדמעות „ואשא עיני וארא מקום המקדש ועזרה אשר הסירו עונינו „משם המנורה הטהורה והבעירו תחתיו אש זרה“...“

(1) נדפס בס' אוצר טוב תוצאת הח' ד"ר א' ברלינר.

(2) שלשת הבגדים האחרונים אין להם כל ביאור ואפשר לשער שבין בזה על צינור המים שנשפך להכרכה שבבנין המחכמה שאצל השער בדרום המקבל את מימיו מעין עיטם וראה בספרנו מורה דרך בא"י צד קע"ו.

האלף השישי המאה הראשונה

בס' אלה המסעות הנדפס ביהוד עם ספר אלה סימני
הקברים מר' יעקב ב שליה של ר' יחיאל מפאריש
שעלה לאה"ק בשנה הי"ח להמאה הא' כתוב לאמר: ומשם
[מכפר עברתא] עולים לירושלם דרך גבעת בנימין ובין
"שמניעים לצופים רואים משם ירושלים וקורעין עליה קריעה
"אחת בין שמניעים לירושלים עולים לאחת מהרבותיה משם
"רואין הר הבית והומת העזרה עזרת הנשים ועזרת ישראל
"מקום המזבח ומקום המקדש, ההיכל והדביר וקורעין קריעה
"שניה על ב"ה... ומשם עולים להר הזיתים... עד שמניעים
"נגד האצטבא אשר בהר הזיתים מקום אשר היו שוחטים
"שב פרה אדומה ועולים בהר עד האצטבא והיא סכוונת
"גבח פתח ההיכל, ומשם רואים הר הבית וכל הבנין אשר
"עליו ועל כן מתפללים שם כנגד בית
"המקדש".

רבינו משה בן נחמן גיראנדי (הרמב"ן)
(מיסד הישוב האחרון מאהינו בעיה"ק) שעלה לעיה"ק בשנת
ב"ז להמאה הזאת מתאר במכתביו שנשארו בידינו
לפלטה את גודל התרכן והשטמון של עי"ק וז"ל במכתבו
הראשון (הנדפס בסוף פירושו על התורה שאותו כתב
בנראה מיד בבואו לעיה"ק): "וכבואי כנגד הבית הגדול
והקדוש קראנו בכביה רבה בית קדשנו ותפארתנו וגו'
"היה להרבה וקרענו קריעה שניה בתאניה ואניה וקראנו
"במקום מזמור קינה לאמור אלקים באו גוים בנחלתך עד
"סופו". ובמכתבו השני (ששלח לבנו הנדפס בסוף ספר

שער הנבול) כותב לאמר: "והנה הצינו בהב"נ [בהחצר
 "שהחזיק] ושם יתפללו בני רבים באים לירושלים תדיר
 אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות
 ב"הם" ק ולבכות עליו"..." ואחרי התימתו מוסיף: "ותקרא
 לו לשלום בני ותלמידי ר' משה ב"ר שלמה אהי אמך.
 הנני מגיד לו כי עליתי על הר הזיתים הסכון
 כנגד הר הבית והסמוך לו אין ביניהם זולתי עמק
 יהושפט ושם כנגד בית הסקדש קראתי הרוזותיו בבכיה
 רבה כאשר נבא".

הראשון בחוקרי ארה"ק הרב איש תורי הפרהי
 שעלה לאה"ק בשנת פ"ב כותב לאמר: "מה שאנו
 רואים בזמננו זה מהכותלים העומדים האלה שהם כותלים
 מהומת הר הבית, עד היום ניכר שער שושן למזרח והוא
 סגור אבני גזית ואם תחלק זה הכותל לשלשה חלקים
 היה זה הפתח בחלק הראשון צד קרן מזרחי דרומי וכן
 "נכרים שני שערי חולדה לדרום [כמו שהוא נראה עד היום
 "ובכ"ש לעיל] וכן ניכר שער הקיפונום למערבו" [הוא השער
 הנקרא כהיום שער השלשלת] ולהלן בפ"ו הוא מוסיף לאמר:
 "וא"כ היום שאנחנו בהטאינו מבחוץ נוכל להתקרב לענין
 תפלה ותשתחואה עד אותם הכותלים [לאמר
 "שערי רחמים שבצד מזרח] וכן עמא דבר באים עד
 "אותם הכותלים ומתפללים לאל יתי לפני אלו
 השני שעריים שהזכרנו".

המאה השנייה

מהמאה הזאת לא נשאר לנו רק מכתב אחד מנדולי
 עמנו הוא הר"ר אליהו מפירארו שעלה לעיה"ק

וכהן בה בכהונת הרבנות וגם הוא אינו מזכיר את כותל
המערבי ובמכתבו האחד משנת קצ"ד (שנדפס בס' דברי
חכמים להר"א אשכנזי, סיף תר"ט) אומר: "והנה תחינתי
אל ה' יתי מול בית קדשו להפרות אתכם...".

המאה השלישית.

המאה הזאת מצטיינת בזה שהנוסעים עד שנת
השמונים שייכים להתקופה שאינם מזכירים את כותל
המערבי, ובעשרים שנה האחרונות משנת ר"פ מתחלת תקופה
חדשה וכל הנוסעים מזכירים את כותל המערבי שאצלו
מתפללים היהודים, ואין ספק שבעת ההיא בא שינוי
גדול בענין כותל המערבי שמהותו נשאר לנו רק בספר
אחד כאשר נבאר.

הראשון מהנוסעים בהמאה הזאת הוא הר"מ שולם
ב"ר מנחם מונואל טורא שבקר את ארה"ק בשנת
רמ"א והוא העלה את כל פרטי מסעותיו בתור ספר יומי (1)
סעה"ק ירושלם מתאר רק את צורת ביהמ"ק בזה"ל:
"בית המקדש יוכב"א עדיין הוא מוקף חומה, ולצד מזרח
שערי רחמים והם מברזל טבועים בארץ כמו בני אמות
והמותר למעלה מהקרקע והם מסוגרים ולהלן מזה
כותב, וכל אלו (היינו החכמים שהזכיר לפני זה) הולכים
"בכל שנה ושנה וכל הקהל אחריהם על הר ציון ביום
"ט' באב לקונן ולבכות ומשם יורדים בעמק יהושפט והולכים
"על הר הזתים אשר משם רואים כל ביהמ"ק ומקוננים
על חרבן הבית ההוא".

(1) נדפס בהירושלים כרך א'.

הר' יוסף מנטביניא שעלה גם הוא לעיה"ק בשנה ההיא מזכיר במכתב מסעו (שנתפרסם בהירושלים כרך ז') כל מקומות הקדושים שראה בעיה"ק וגם שערי החמים ואינו מזכיר כלל את כותל המערבי.

הר"ד עובדיה מברטנורה שעלה לירושלים בשנת רמ"ה מזכיר אמנם במכתבו את כותל המערבי וז"ל: "ובותל מערבי אשר הוא קיים עדיין" ר"ל חלק ממנו [אבניו] הם אבנים גדולות ועבות לא ראיתי כגודל האבנים החם בשום בנין קדמון לא ברומי ולא בשאר ארצות (דרכי ציון צד ט"ז קאלאמעא תרמ"ו) אבל כל מבין יראה כי לא על כותל המערבי שפני מבוא התפלה שעליו אנו דנים) רק על חלק הדרומי של הכותל כיון (כאשר העירונו לעיל עמוד 18), וזה האות שאינו מזכיר כלל שמתפללים אצלו. זאת ועוד אחרת כי גם:

הנוסע האלמוני (שלדעת קצת היה תלמיד הרע"ב) שהיה כשבע שנים אחריו בעיה"ק אינו מזכיר כלל במכתבו את השם כותל המערבי ובזמנו החלו היהודים להתפלל סמוך לחלק הדרומי של הכותל שהיה גם אז מגולה ונראה לעין, כמו שנראה מדבריו וז"ל: "... בתוך העיר סמוך לבה"מ [לבית המקדש] יש מקום פנוי וריקם "ילכו כל הקהל אחר התפלה להתפלל גובה בית המקדש "כי משם ראו המקום הקדוש והנורא וסמוך אליו יש מדרש "שלמה המלך ע"ה" (שם דף כ"ד) וכל מעיין יראה כי גם הוא כיון על חלק הדרומי של הכותל שאצל שער המערבים שכל המקום שם הנהו עד היום מקום פנוי למזרע כרוב וגדול הציבר, והוא הנהו המקום האחד בתוך העיר

שמסנו רואים את המסגד הנקרא בפי המסרה בשם, מדרש שלמה.

והנה מזה שבמשך התקופה הגדולה הזאת לא נזכר בשום מקום כותל המערבי יש האפשרות לתת אומן דברי האגדה המסופרת מהרב ר' משה האניו ז"ל בספרו פרשת אלה מסעי שכותל המערבי שלנו לאמר החלק מהכותל שאצלו אנו מתפללים נגלה רק ע"י השולטן שלים הא'. ואעפ"י שיש בהגדה הזאת הרבה הפרוות ונומטאות בכל את לא נמנע מלתת אותה ככתבה ובלשונה, וכל מבין ישים את מנמתו רק אל העיקר ולא אל התפל ז"ל : (1)

...וזה עוד סמן מובהק [שהוא] שרש מהבנין הישן (2) כי הוא מפואר מאוד בנין מלכים ממש שכפי הנשמע בין הישמעאלים ששם היה מלכות הקיסר שלים כשכבש העיר ומתחמתו בא לידי גילוי בית המקדש [לאמר] כותל המערבי של חומת הר הבית] שהיה שם וכך היא השמועה ששמעתי מפי המלומדים שבהן והבקיאים בדברי הימים של מלכות עוטמאן שהם המורקן שהיה תוכן גדול ביניהם בשלש מאות שנים קודם שכבש הקיסר שלים את העיר כתב בספרו זה לשונו כעין חידה, כשתתהבר ותבנים את ה ש י נ ב ש י נ ותתגבר ה ש י נ ותבנים תוך ה ש י נ כפולה, ואחר שהיה מעשה אמרו שהבינו את החידה דהיינו כשהמלך אשר יקרא באות ש י נ והוא שלים ימלוך בשנת שלש מאות (3) שהוא ש י נ אחרת תתגבר ה ש י נ שהוא המלך

(1) פרשת ואלה מסעי דפוס ירושלם צד י"ב.

(2) כוונתו להבנין שאצל אשר השלשלת ששם הוא בית המשפט של הקאדי הנקרא מחכמה.

(3) ר"ל שלש פעמים ש' דהיינו חשע מאות להגנרא.

ותכנים תוך השין כפולה החיינו דמשק וירושלם שכבש
 אותם בשנת שיין והם המספרים הכשכבש המקום ובהר
 לו לבית מושב אותה לשבת שאמרנו שהוא היום בית ועד
 משפטם, יום אחד ראה דרך הלון אשה גויה זקנה יותר
 מתשעים שנה שהיתה מביאה שק או קופה של זבל ומשלכת
 שם במקום סמוך ונראה ללשכה שלו, ועל זה הרה אפו כי
 אף על פי שהיה רואה תחלה שהיה מקום אשפה לא שם
 לבו כי אמר אין להקשות על זה למה כאן ולא במקום אחר
 דגם במקום אחר היתה נופלת שאלתו ואם כן אין לדבר
 סוף אבל הואיל והוא היה שם סמוך ונראה הצר מלכותו
 חרה אפו איך ימלאם לבם לחוצפה בזאת לחוסיף על האשפה
 ולכן שלח לאחד מעבדיו להביא את האשה ההיא עם השק
 שלה וכשבאה שאל אותה מאיזה עם היא, והיא השיבה
 שהיא מהרומיים, עוד שאל לה באיזה מקום היא דרה,
 השיבה לו רחוק מכאן שני ימים לפיכך היא עייפה ויגעה
 שהייתה מחוייבת כפי הנימוס שהטילו ראשי ההמון הרומיים
 לתביא שק או קופה של זבל עכ"פ פעם אחד ביום אותם
 הדרים סביבות העיר ואחת לשלשים יום לכל הדרים ברחוק
 ג' ימים ולהשליך במקום ההוא לפי שהיה שם בית אלקי
 ישראל, וכאשר לא היו יכולין לההריבו עד היסוד גזרו
 בחרם שלהם ושלא יהיה להם תשועת נפשם אם לא יקימו
 סדר זה כדי שישתקע שמו ולא יזכר שם ישראל עוד עליו,
 ובכן אל יחר בעיני אדוני המלך אם באתי בשק של זבל
 נגד חצר מלכות שלך כי לא להמרות עיני מלכותך עשיתי
 חלידה רק מצד חיוב האמונה שלי, המלך שמע בנחת כל
 דבריה ואמר לעבדיו לעכב אותה עד ידרוש ויחקור אם

כדבריה בן הוא, וצוה לאיזה מן העבדים שילכו ויעמדו מרחוק
 ולכל מי שיראו שמביא זבל לאותו מקום יקחוהו לתפיסה
 ויביאהו לפניו, והנה גם הוא מציין מן החרבים ומשניה מן
 החלונות אם היו באים, וכיון שראה והביאו לו עבדיו כמה
 וכמה מאותן המביאין ושאל את פיהם ומצא דבריהם מכוונין
 אל דברי האשה צוה להניחם בתפיסה, ופתח אוצרות בספן
 וזהבו ולקה לו כמה כיסים מלאים מטבעות ועוד נטל סל
 ומגריפה ותלה לו מאהוריו והוציא כרוז כל מי שאוהב
 למלך ורוצה לעשות לו נחת רוח, ממנו יראה וכן יעשה,
 והלך על האשפה ופיזר שם כיס מעות כדי שיהיו העניים
 קופצים עליה ומחיבת הממון יקחו מהזבל שבאשפה, והוא
 עומד על גביהן ומזרז אותם ע"י פיזור ממון ולשרים שלו
 כדי להייבם בסל ומגריפה שבידו היה עומד ומתעסק עם
 דלת העם לפנות אותה האשפה כמזהם, ומי רואה הסל
 והמגריפה שביד המלך והם לא יעשו כמותו באופן שכל
 אותו היום עמד שם והוציא כרוז בכל יום על האופן
 האמור והיה מפזר על גבי האשפה בכל יום כיס מעות
 ועמדו כפי דבריהם כשלושים יום יותר מעשרת אלפים איש
 שהיו מפנים באותה האשפה עד שגלה את כותל המערבי
 והיסודות הנראין לעין כל ובכל אלו הימים כל אותן הומיים
 שהיו מביאין זבל מהם היו בורחין וחוזרין לאתוריהם,
 ומהם היו נתפסים ומכל התפוסים הפילו גורלות עליהם
 ויצא שלשים איש ושמונה נשים שצוה המלך לנתח אותם
 לנתחים ולקבעם במסמרות סביב לעיר, ועל הכפרים הסמוכים
 בכרוז המור על כל איש ואשה תינוק ותינוקת שימלאנו
 לבו [אף] לרוק על גבי אותו מקום כי קדוש הוא לאלקינו.

אחר כך קרא לקצת יהודים דלים שהיו שם ודבר
 על לבם באמור להם הנה מאת ה' היתה זאת ושמה
 גרם להחזיר עטרת הבית ליושנה כמו שהיה כאשר בנה
 המלך שלמה שישמו בקרבי ואתם יש לכם דין קדימה הרי
 היסודות לפניכם בנו אותה על הוצאות שלי ואל תשגיהו
 בהוצאתה. היהודים נשבר לבם בקרבם ונעו בבכיה ולא ענו
 דבר, אמר להם המלך למה אתם בוכים במקום שהיה לכם
 להיות שמחים כי למחיה שלחני אלקים, לכונן בית מקדשו
 אשר ההריבו אותו הרומיים שהם ערלי לב וערלי בשר ולא
 ידעו בערך קדושת מקום. זה זסגולתו, אם על ממון אתם
 דואגים כבר אמרתי לכם כי על ההוצאות שלי תהיו
 בונים אותו, ענה זקן אחד שבהם בבכיה רבה יחי אדוננו
 המלך ויאריך ימים על מלכותו אנו עבדיך טחויבים לברך
 את ה' אשר ייעצך ולהחזיק לך טובה על חסדך זה האחרון
 מן הראשון שאתה מתנדב הוצאות הבית אמנם כפי
 אמונתנו אין בידינו לבנות הבית לפי שאנו טאמינים ומקוים
 שהבית הזה יהיה לנו בנוי מאת ה' מן השמים כשיהיה
 ברצונו יתב' ולא זולתו. אמר המלך אם כן אני ידעתי
 כי שלמה המלך התפלל גם אל הנכרי הבא מארץ רחוקה
 למען ישמו והתפלל אל הבית הזה שתהיה תפלתו נשמעת
 ובכן אני אבנה אותו ואקחהו לבית הפלה שלי ופטרם
 לשלום ונתן להם הירות דירה וכל מלאכה שיהיו יכולים
 להתעסק בה ככל אחד מבני עמו וחזר וביקש מהם שיתנו
 לו תבנית המקומות שהיו במקדש וכפי הנראה תבנית
 האורך ורוחב ממה שהיה בבית ראשון ובית שני לא נתנו
 לו ודאי אמנם מה שנתנו לו היה על גבי כותל המערבי

ולפנים ולשליש ולרביע עשו-לו עזרת אנשים ועזרת נשים
 עזרת כהנים וכעין כיפה שקורין בית קה"ק ומדרש שלמה..."
 והנה כאשר העירונו לעיל נטפל על הספור העקרי
 הזה הגדול שונות, ומהן שהשולטאן שלים הפר
 בעצמו כחל וכי והגדה כזאת יספרו המושלמים על
 הכליף עטר; אך זה ברור שהשולטאן שלים האי אחרי
 לבדו את ארם צובה ודמשק בא עם הילוי לעזה ושם
 החליט לעלות עם מספר קטן מאנשיו ל י ר את ערי
 הקדש הברון וירושלם (כפי שמסופר בתאריך סוריא של י.
 דיבס בירות). וזה היה בשנת 924 להג'רא מתאים עם שנת
 ה' אלפים רע"ה (1) ולכן אפשר לפרש את הסיפור הנז' בשני
 אופנים: אם שבהימים האחרים ששהה השולטאן שלים בירושלם
 התאכסן באולם המחבמה שתלונותיו פונים להמבוא שלפני
 כותל המערבי, ומשם ראה שפיכת הזבלים במקום הזה, ובעצמו
 נתן צו לבלי יחין איש להשליך שם עפר ודמן, ויתר
 חלקי הסיפור הם רק הפרוזות וקישוטים של האגדה;
 או שהפחה שהפקיד במקומו בירושלם ראה את
 הדבר הזה והוא חקר על סיבת הדבר ויצו לפנות את
 המקום הזה, ולעגוש קשה את כל מי שיעז מעתה להשליך
 במקום הזה עפר ודמן, ואח"כ הרשה להיהודים להתפלל
 במקום הזה בכל אות נפשם בלי מפריע, והם השתמשו

(1) גם הר"י שווארץ בתלק י שני מספרו תכזאות הארץ (תוצאותינו
 צד תל"ט) מביא גם כן כי השולטאן שלים אחרי לכו את כל ארץ
 סוריא בא אל ארץ יהודה ויעל ירושלימה וילך אל מקדש ה' ההרוס
 וישתחוה שם.

מיד בהרשיום הזה. ולכן כל הנוסעים וכותבי מכתבים מירושלם שהיו משנת רע"ח והלאה הזכירו בספריהם ומכתביהם השם כותל המערבי ותפילותיהם אצלו כאשר נזכיר; והמון העם יתם את הדבר הזה להשולטאן שלים בעצמו. אך בין כך ובין כך נוסף לנו דף חדש בדברי ימי הרדיפות שנרדפנו מאת הנוצרים ברוח ובכבוד. -- אך מי היה העריץ שהוציא את הפקודה הרעה והנמכזה הזאת נעלם מאתנו. רק זאת נוכל לשער כי גם לפני צאת הפקודה היה השטח הקמון הזה של המבוא הנוכחי מקום תפלה להיהודים שישבו בירושלם. ולכן רק על החלק הזה יצאה הגזרה לכסותו בזבל ועפר למען לא יודע מקומו איו ויאבד זכרו. והכותל שבשני צדדיו היה מגולה וגם השטח שלפניו היה פנוי מעפר ודמן. ועל חלק ממנו בנה השולטאן אלפצל נור אלדין את השכונת הזאת שהקדשה להמערבים. שנקראה אבו מידין (ע"ש השיך המערבי אבו מידין הקבור בהשכונת הזאת).

צמיחת השם כותל המערבי

סוף המאה השלישית.

משנת ר"פ והלאה לא נמנעו כל הנוסעים שבקרו את עיה"ק ויושביה. מלהזכיר במכתביהם את השם כותל המערבי. ותפילותיהם אצלו ובמשך הזמן חוברו ע"ז תפלות וליטודים ופזמונים (האחרונים מעדת הקראים כאשר נבאר להלן בפרק התפלות). ולא נמנע מלהביא את דברי כולם עד זמננו זה ואת רגשות נפשם בעמדם במקום הקדוש הזה. הר"ר ישראל מירושלים במכתבו לה"ר אברהם בפירושא משנת ר"פ (בערך) (נדפס בהירושלים

כרך ג' צד צ"ח) כותב בזה"ל: "וכפי אפרש לרום
 "שמים נגד-כותל המערבי וכל או"א בשמו אזכיר"...
 הנוסע האלמוני משנת רפ"ב (הנדפס בסוף ספר
 שבהי ירושלים) כותב: "וכותל המערבי שנשאר
 .אינו כל רוח מערבי רק התיכה א' ארכה מ' או ג' אמות
 .ועד הצי גבהו מימי שלמה שהאבנים נכרות בגדלן וכישנן
 .ומתחתיו ומעלה [ר"ל מהאבנים התחתונות האלה ומעלה]
 .הוא בנין חדש"...

המאה הרביעית.

הרב שמשון ב"ק במכתבו משנת שמ"ד
 (נדפס בהירושלים כ"ב צד קמ"ג) כותב לאמר: "... אם באתי
 .לכתוב שבה העיר הקדושה הזאת אפילו בחרבנה וכותל
 .המערבי של בית המקדש וכו'..."
 חכם אלמוני מחשובי ירושלים כותב באחד
 ממכתביו ששלח לקרפי בשנת שפ"ה (נדפס בהירושלים
 כרך ה' צד 70) בזה"ל: "... ואין רשות ליהודים להיכנס
 "בתוכו [בפנים הר, הבית] זרק חוצה לו סמוך לכותל
 .המערבי להם רשות להקרב וזה בשעת שלום כי
 "עתה שהוא עת מנגד" גזרו הק"ק שלא תהיה בו דריסת
 "הרגל וכבר השבוע הראשונה שהגעתי קודם הגזירה הלכתי
 .עד היסוד בה ושם אמרתי תפלגת מסורות"...

(ג) כוונתו להרדיפות הנוראות של מושל העיר איבן פרך, כמו שהזכרנו
 במאמרנו היהודים בארץ הצבא, ירושלים שנה ג'.

הרב גרשון במה"ר אליעזר סג"ל בספרו אגרת הקדש (אמשטרדם שצ"ה) אומר בזה"ל: "...ובית המקדש חרב בעו"ה וכותל המערבי עדיין עומד מהבנין הישן".

במכתב הרבות ירושלים שנדפס בויניציאה בשנת שצ"ז נאמר: "...ששית [מהטעמים שבשכילם לא רצו לעזוב את עיה"ק למרות הרדיפות הגדולות של מושל העיר איבן פרוך] כי הנה אלהינו זה קוינו לו עומד אחר כולנו לא זזה שכינה מכותל המערבי". ובסוף המכתב נאמר: "...ואנחנו לא נחשה מהעתיד לאלהינו הנה זה עומד אחר כולנו..."

במכתב מהו"ר ירושלים להנולה להודיעם מהצרות שסבלו מהמושל איבן פרוך שנכתב ג"כ בסוף המאה הרביעית (נתפרסם בהירושלים כרך ו') כתוב ג"כ בזה הלשון: "ואנהנו לא נחשה מהעתיד אל אלהינו זה עומד אחר כולנו משניח..."

המאה החמישית.

מהמאה הזאת נשאר בידינו מכתבי מסע רק משלשה נוסעים קראים (שמכתבי מסעיהם נתפרסמו בס' "נגזי ישראל במ"ט פעטערבורג" ליק תרכ"ז) שכולם מזכירים את כותל המערבי ואת תפלתם אצלו. ובראשונה נביא זכרונות משנים מגדולי ירושלים בהמאה הזאת, ואח"כ נביא את דברי הנוסעים הקראים ככתבם וכלשונם.

מהרב הגאון ר' משה גאלאנטי שנפטר

בשנת תמ"ט (יסופר') : "שאע"פ שחלונותיו היו פתוחים ומכונים נגד כותל המערבי בכל זאת לא נמנע "מללכת להתפלל אצל כותל המערבי כדי להרויח "שכר פסיעות".

הרב הגאון ר' משה האגיוז כותב בספרו פרשת ואלה מסעי שבשבת ויו"ט אחר מנחה היו הולכים [מלבד מה שהיו הולכים בבקר אחר התפלה להבתים שרואים משם את הכותל] אצל כותל מערבי להתפלל ואין מוחה בידם.

הראשון משלשת הנוסעים הקראים הוא כ"ר שמואל ב"ר דוד משנת הת"א כותב במסעותיו לאמר : "וביום "ראשון קמנו והלכנו וראינו סביבות העזרה זאת כותל המערבי שהוא נשאר מחבנין שלמה המע"ה והבנין של הכותל גבוה מאד מאבנים גדולות". השני כ"ר משה ירושלמי שבקר עיה"ק כארבע עשרה שנה אחריו כותב לאמר : .. "וכותל המערבי של בית המקדש עדיין עומד הוא שבנה שלמה המלך ע"ה "והוא יראה מעל גגות בתי הקדשות שלנו ועלינו על "הגגות וראינוהו וכן הלכנו אצלו ועשינו השתחויה ורצינו "את אבניה ואת עפרה התהבקנו"...

השלישי כ"ר בנימין ירושלמי כ"ר אלי' שבקר את עיי"ק בשנת תמ"ה כותב בזה"ל : ... "ואח"כ הלכנו "לכותל המערבי להתפלל שם והוא תוך ירושלים "אצל בתי גוים והוא מזמן שלמה המע"ה ובנוי הוא מאבנים

(1) הדברים האלו מוכאים מנכדו הר"ם האגיוז במי פרשת ואלה

מסעי דף ס"ו ע"ב.

„גדולות ארוכות כמו י' זרתות ורחבם כמו ח' זרתות והתפללנו
 „שם ואם ירצה אדם ללכת בכל יום לכותל מערבי מניחים
 „אותו הישמעאלים ללכת להתפלל על כן הרבה פעמים
 „היינו הולכים לכותל המערבי להתפלל אבל הישמעאלים
 „אינם מניחים שם שום נכרי ללכת קרוב לרחובות
 „הקרובים לכותל המערבי לראות אותו...“

המאה הששית.

גם מהמאה הזאת לא נשאר לנו כל מכתב מסע אבל
 זכר כותל המערבי והתפללות שהתפללו אצלו נזכרים
 בהמכתבים שיצאו מראשי העדות בעיה"ק לאחינו שבגולה.
 שלשה מהם. נשלחו מראשי קהלת האשכנזים
 הקטנה לראשי עדת מיץ (נתפרסמו בהירושלים כרך ב').
 בהמכתב הראשון נאמר: „מראש מקדמי אר"ש ארשת
 „שפתינו רחשי מרחשן צלותן ובעותן נוכח הדביר והאולם
 „לא אלדים זה היושב בשמים ומעונתו בציון הנה זה
 „עומד אחר כתלנו כותל המערבי...“

בהמכתב השני כתוב הנה זה עומד אחר כתלנו
 כותל המערבי אשר מעולם לא זזה משם שכינה.
 במכתב השלישי משנת תקכ"ה מובא בזה"ל: ואנחנו
 על משמרתנו נעטודה לשוכן אחר כתלנו כותל
 המערבי אשר לא זזה שכינה ממנו אעפ"י שהיא הרבה
 לא זו מחבבה“.

במכתב השליחות שמסרו חו"ר עדת הספרדים
 בידי השד"ר הרב רפאל יוסף בן רבי בשנת תקמ"ב
 דפס בירושלים כרך ו' צד 44) כתוב: ... תכון תפלתנו

את פני הארון הנה זה עומד אחר כתלנו כותל המערבי
למען יאריכו ימים.

במכתב פרטי משנת תקע"ז מהר"ר מנחם
מענדיל תלמיד הגר"א זצ"ל ומייסד היישוב האחרון
של עדת אשכנזים בירושלים (נדפס בהירושלים כרך ד')
כתוב בזה"ל: „וגם אנכי חלילה לי מחדול להתפלל בעדכם
„אצל כותל המערבי ושאר מקה"ק שאנהנו הולכים ומתפללים
„שם תמיד בכל ער"ח ושאר ימי תחנונים...“
במכתב מראשי עדת אשכנזים להגביר כמ"ר יוסף רוזעת
משנת תקע"ז. (שם) כתוב: „ומוכנים אנחנו בעז"ה
„להתפלל אצל כותל מערב... ועלינו עם הכורתנו
„אשכנזים מוטל עלינו להתפלל בתמידות אצל כותל
„המערבי...“

הראשון ממלומדי עמנו (שהיה אח"כ
מזכירו ומתורגמן של ה"שר מונטיפיורי ז"ל) הח' דר'
אליעזר הלוי שבקר את ארה"ק בשנת תקצ"ד כותב
באחד ממכתביו (שתורגם מאת רמ"ג בהדביר ה"א) אודות
כותל המערבי כדברים האלה: „ביום השלישי בקרתי הדבר
„המפורסם בכל הגולה את הכותל המערבי. — זכרון לימי
„קדם, שמה ראיתי עוד תשעה טורי אבן מחומת היסוד, האבנים
„גדולים מאד, מקצתם בני שתים עשרה אמה ארכם ורחבם
„כקומת איש והפחותים בהם בני שתי אמות באורך ורבע
„אמה ברוחב וכולם חצובים בשטחם על ארבע קצותם עד
„כי החלק האמצעי בולט ויוצא, אף הטה בלתי מחוברים
„זה לזה בסיד ובדבק ובכל זאת יתלכדו איש באחיו עד
„כי אין להבנים מחט ביניהם. אל מקום המקודש הזה יתאספו

„היהודים בערבי שבתות לשפוך שיחם אל השם בעד
 „שלום אהיהם היושבים על אדמת נכר, ואת אנשי חסדם
 „יזכירו איש איש בשמו ויתפללו בעדו ביחוד“...

המאה הנכחית.

המליץ ל. א. פראנקיל שבקר את עיה"ק בשנת תרמ"ז
 מתאר בספרו ירושלימה את מעלת כותל המערבי במליצה
 נשגבה מאד.

הסופר והמתרגם המצוין מר ק' שולמאן כותב בספרו
 אריאל (עפ"י מה שהרגם מספרי מסע שונים, ווילנא
 תרמ"ז) צד 79 לאמר: „וחומתה המערבית [של מקום
 המקדש] היא החומה הנודעת בכל הארץ בשם כותל
 מ ע ר ב י . גבה הכותל הקדוש הזה הוא ששים רגל ועד
 היום יראו בו חמשה ועשרים טורי אבנים, תשעה הטורים
 הראשונים הם מאבנים גדולות ארך כל אבן שלש עד חמש
 רגל. אמתים רחבם ואמתים קומתן, לפי מראה עינים נבנו
 הטורים העליונים אחר הריסות בית המקדש שנים רבות
 ואולי בנה אותם הכליף אמאר, והחומה המערבית הזאת
 נקראת בשם חומת האבל יען כי שם יתאבלו אחינו בני
 ישראל על שממות מקדשם וארץ הריסותם וכבודם כי גלה
 מהם. תשתוחח נפש כל אדם לראות איך ישחו אלפי ישראל
 את ראשיהם לרגלי החומה הקדושה הזאת איך ישאו מרום
 עיניהם היורדות כנחל דמעה וכיללת גהי תמרורים יהום לבם
 הנשבר ואל אל ישועו ויאמרו: עד מתי ה'!? עד אן לא תרחם
 ציון ותבנה חומות ירושלים. מכל ארצות תבל ומכל גויי הארצות
 ינהרו המונים אל החומה הקדושה והעתיקה הזאת

ולא אחד בהם אשר יעצור כח לעצור בעינות עיניו ולהבליג עלי אנתת לבבו במקום פלאות הזה, אך יתר הרבה מאד תחמינה שם נפשות אחינו בני ישראל, שם מול שערי שמים, שם ישפוך ישראל כמים לבו נוכח פני ה', שם יקרע בגדיו ולבבו יחד, וכל אנחותיו הלוחצות נפשו ורוחו שנים רבות, תסערנה שם ותעופינה שמים עד כס יה!—שם תפקחנה עיני איש יהודי לראות ברוחו את הדר גאון ישראל בימי קדם, את יקר תפארת גדולתו לפנים ואת חוד יפעת קדשו בשנים קדמוניות בעוד שדי עמדו ותרועת מלך בו, בעוד מקדשו על מכונו וכבוד ה' שכן בתוכו, בעת אשר הופיעו נביאיו וכחניו על אדמת קדשו ורוח ה' נוססה בלבבות משורריו ומליציו הקדושים—
 חה! שמה ידע ישראל מי היה הוא לפנים, ומי הוא עתה—
 יזכור את אשר היה אז ופלגי מים ירדו עיניו! יראה את אשר הוא עתה—וישים על דמעות עיניו גוספות! יזכור...
 ויוסיף עוד לבכות עד כי לא יהיה עוד בו כח לבכות!
 השר משה מונטיפיורו כותב במסעו השביעיה משנת תרל"ה (עפ"י תרגומו של אמישעוויץ) לאמר, ביזם הששי י"ב אב הלכתי לכותל המערבי להתפלל שם התפלה הנהוגה, הדרך המוביל אל המקום הקדוש הזה והבתים אשר מסביב הם עוד במצב שמם נעזב ונהרס ובין איש ובין סוס יכשל בו ע"י שברי אבנים הנפזרים שם עוד מימי אבותינו. כשעמדנו במקום הקדוש הזה הנשאר לנו לפליטה מבית קדשנו לא שכהנו להתפלל בעבור אוהבינו היקרים."

תוצאה:

מכל מה שהבאנו נוכל להחליט ולקבל את ההנדה המסופרת מהר"ם הגיז שהבאנו לעיל עמוד 19 לעובדה היסטורית שמשך זמן רב היה הלך של כותל מערבי מחומת הר הבית, שאצלו מתפללים אנו כעת, מכוסה בעפר ודומן ברשעת כהני הנוצרים שהטילו להובה על בני עדתם לשפך תמיד במקום הזה עפר ודומן למען הכחיד את שארית הפלטה שאצלה היו תמיד היהודים שופכים שיחם לאל ששיכן את שמו במקום הזה, ורק בצדקת השולטאן שלים הא' או בא כחו הושבה לנו השארית החמודה הזאת המנחמת אותנו בהזה ונותנת תקוה לעתיד.

עתות התפלה.

בימינו שעי"ק נתרחבה ונתגדלה אין לך כמעט יום ושעה בכל ימות השנה שלא ימצאו אנשים מספר שופכים שיחם אצל כותל מערבי, אך העתות הקבועים לתפלה הם:

א: בערב בי שבתות וביהוד בע"ש שמברכין החדש, ואז מלאה המבוא שלפני הכותל מאנשים נשים וטף מחצות היום ואילך ושם יתפללו תפלת מנחה בצבור (במנינים שונים זה אצל זה, וזה אחרי זה) ואת התפלה הקבועה, ומהאנשים יש ששותים שם עד לפנות הערב ויקבלו שם את השבת ומתפללים תפלת ערבית.

ב: ערב ראש השנה וראש חודש סמוך לתפלת המנחה הרבה מאלה שאין להם מלאכה ומשלח יד.

ג: ערב חג הפסח מאחרי הצהרים ואילך מלא כמעט רק מאנשים ועל התפלות הנהוגות יוסיפו סדר קרבן פסח.

ד. בשלש רגלים, בכל ימי החג וביהוד ביום הראשון והאחרון (של חג) מרבה העם לבוא, מהם מתפללים שם תפלת מוסף במנינים שונים ואלה שבאים אחר התפילה אומרים תפלת וספני הטאינו וכו'.

ה. מי"ז בתמוז עד ט"ב, בהימים האלה ילכו הרבה מבני האשכנזים לומר תיקון הצות, אך ביום התשיעי באב יום שבו נחרב הבית מלא המקום הזה מהתחלת הלילה עד למחרתו המון אנשים ונשים הפורשים כפיהם כיונים (א) אל ארובותיהם ובוכים ומיללים בקול מהרדה ושופכים דמעות כנחל על הרבן הבית ונלות האומה.

ו. הצות ליל תשעה באב יבואו המון רב מבני האשכנזים וישבו לארץ ובקול פולח כליות ולב יאמרו תקון הצות ותקון שלש משמורות לאור הפנסים הקטנים שמעמידים אצלם, והמחזה הזה הוא היותר מעציב ומעורר תונה. ז. ביום התשיעי באב בבקר מלא החלק היותר גדול מהמבוא מנשים מקוננות, ואנשים יבואו רק מעט לומר קינות ביחיד. ויש שבאים בכנופיה לומר את הציונים.

(א) בהיותי בחו"ל שאלוני אם אמת הדבר, אשר שמעה אונם מיהודי ארצי ישראל, כי בכל ערב תשעה באב לעת ערב תעמוד יונה אחת בפנת כותל המערבי תקונן תהנה עד העת ההיא למחרתו? ותתי תשובתי כי הנדה בדויה היא ואין לה מקור במציאות, רק ברות המשל והסליצה עפ"י דברי רז"ל כנסת ישראל ליונה נמשלה.

ח. בראש השנה טהצות היום ואילך, וביהוד
מדבים אז הנשים לבוא.

ט. בהזמן האחרון החלו מספר מעדת האשכנזים
חסידים ללכת בכל יום להתפלל תפלת מנהה וערבית (א)
וחברת תהלים שולחת בכל יום הרביעי מנין אנשים לומר כל
ספר התהלים בנעימה.

י. מלבד העתות הקבועות האלו ילכו יושבי עיה"ק
לשפוך שיחם במקום הזה על כל צרה של"ת, אם בהמון
על צרת הרבים כמו עצירת נשמים, ארבה, מגפה, גזירות
קשות (ויש שתוקעין גם בשופר לפני י"ג מדות). או יהידים
על צרת נפשם או קרוביהם ומיודעיהם שבהול, ומשיגים
שם תמיד מנין אנשים להתפלל בעד שבר מועט.

התפלות והלימודים והשתלשלותם.

במכתב ב) שנשלח מירושלם בהמאה הרביעית לאלף
הנוכחי מוצאים אנו שהתפללו אצל הכתל תפלות מסודרות
אך לדאבוננו לא נשאר לנו כל זכר מהם. והתפלות והלמודים
שנשארו לזכרון (שלא נתקבלו לסנהג קבוע) הם מהמאה
ההמשית.

הראשון ממסדרי הלימודים הנאון ד"ר גאלאני

א) כפי מצבנות האביר יעקב שנוכר דהלן מובא: שהרב
הנאון הצדיק מוהר"ר משה יהודה לוב (לפנים אב"ד בקוטנא) בעמ"ח ספר
זית רענן, היה שוכר מנין שיתפללו אצל כותל המערבי בכל יום שחרית
מנהה וערבית וזה היה ברשות הממשלה ואין מנחה ואחרי פטירתו (כישנת
חרכ"ה) נתבטל הדבר.

ב) הוא המכתב שנשלח מירושלם לקרפי שפרסמנו "בהירושלם".

(שנפטר בשנת תמ"ט) שלפי המסופר מנכדו הר"ם האגוז
בס' פרשת ואלה מסעי, היה מוסיף על התפלה שהיה
מתפלל, תפלת דניאל פ"ט עד סופו, ותפלת עזרא
(עזרא פ"ט, טפסיק ו' עד סופו), והמאמר פתח ר' יצחק
ואמר דומה דודי לצבי וגו' (בזוהר חלק ג' דף קי"ד ע"ב)
ולבסוף תפלת עלינו לשבח וכו', ובערבי פסחים ויוהכ"פ
נהג ללמוד גם המסכת של סדר היום".

נכדו הר"ם האגוז נהג לומר מזמורים ופסוקים אחרים
והם: "ואני ברוב חסדך וגו', מזמור פ"ד מה יידידות, קב"ב
שמחתי באומרים לי, פרשת התמיד ומוסף היום (ביום שיש
בו מוסף), פסום הקטורת ברוך אלקינו שבראנו וכו' אין
באלקינו ועלינו".

התפלות הקבועות הראשונות הוכרו בסוף המאה
החמשית בשנת תצ"א מאחד מהבני ירושלים, הרב המקובל
ר' רפאל טריוויש שבספרו "צה ואדום" (יחד פרק מיוחד
לביתל המערבי בשם "פליטת אריאל" וכו': א. תפלה
לשבתות ויו"ט, ב. תפלות לאומרים בכל יום ולפניהן פ' אשת
היל ופ"א מטס' הגיגה זפ' ואני ברוב חסדך ואחריהן אנא
בבת בוי ופ"א מטס' הגיגה זכ"ז מלבד הלמורים המיוחדים—
שקבע בעד העולים לארה"ק לאומרים בכל יום בזמנים
שונים.— אך מפני כמותם הרבה ומפני שיש בהם הרבה
מאמרים סתומים חבנוים עפ"י הקבלה, לא נתפשטו התפלות
האלו לא בין תושבי ירושלים ולא בין העולים אליה.

(א) קושטאנדינא ת"ק קיוארטא ע"ז דפים ובכללו סכ"ח הוא
תפילות ולימורים בעד העולים לרגל לאה"ק מקובלים מתניך משנה וזוהר
והתפילות מחוכרים עפ"י קבלה.

וזה נוסח התכלה לימי החול.

לשם יהוד קוב"ה ושכינתיה לחבר לדיק בלדק בעטרה בעטרה לו אמו
 ביום התוגתו וכיום שמהת לבו אפריון עשה לו המלך שלמה מערי
 הלצון מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידך בשלימותא דכולא
 ליחדא שם י"ה ב"ה ביהודא שלים בשם כל ישראל. אלקינו ואלקי אבותינו
 כושת פנינו כשתנו לשאת עין מול גדולתך על כל מה שגרמו עונותנו
 למנוע הטוב ממנו והנה הכרמל מדבר שם מקדשנו וכל מהמדינו היה לחרבה
 כבושת גנב כי ימלא כן בושנו כלנו מלשמוע את קול בת ליון תתיפת חפרש
 כפיה אוי נא לי כי שתאום שדדו אהלי רגע יריעתי נשככה כבשתנו
 וחכסנו כלמתנו כי לה' אלקינו הטאנו הלה גמלנו זאת על כל טוב אשר
 גמלנו כרוב רחמיו וכרוב הסדיו ולא כגמולינו גמל עלינו והותיר לנו שריד
 לשארית הגמלא ולצית חיינו פליטת אריאל כותל מערבי הקדוש עדות
 לישראל כי לא מאסתנו ולא געלתנו וישיב את שביהנו כתהילה וארמון
 על משפטו ישב ככתהילה, אגא אלקינו מהרה חושה אל תעמוד ויהמו
 נא רהמיך עלינו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטנינו הלא אתה
 חשוב החיינו ועמך ישמחו בך הראינו ה' הסדך וישעך תתן לנו קנאת
 ביתך אכלתנו וחרפות הורפך נפלו עלינו אגא אלקינו אל הי תעשה עמנו
 אות לעובה לכבודך שאתה שוכן בכותל הזה ולכבוד שכינתך השורה עמך
 גם לפור מלאה בית והיא העלה הגנה ולא מלאה היונה מנוח לכף
 רגלה כי כל ביתה לבש שנים האדם האדם הזה כרא אדם לאהבת בעל
 נעוריה יפה תואר ויפה מראה ובכן יהי רצון מלפניך יא"ה שיהמו נא
 רהמיך עלינו על זאת הבושה והכלימה אשר אנו עומדים מנגד או בדרך
 נגד לרינו בלתי אל האצנים ענינו ללעג וקלם ואף גם זאת כנגב הגמלא
 במהתרת על זאת לכפר לנו על שפנינו אלק עורף ולא פנים סבה לכל
 הטאתינו תשורי מראש אמנה הרמון ככותל הקדוש הזה לזכור לנו זכות
 האמנה כאמור ולדיק באמונתו יהיה ואם בזמן ישעיה הנביא כשרתנו בזאת
 הישועה אנו העומדים באמונתך בכל כך השנים הרעות האלו בגלות והרגו
 ממנו מהם בגנידה מהם בדי מתות ב"ד לאלפים ולרבבות ושארית הפלטה
 הגמלא שבענו הרפה ובוז ולא הפרנו בריתך ולא שקרנו באמונתך אינו דין

שחגלה מלכותך עלינו מהרה לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גלולים
 מן הארץ ממכון שבתך מן השמים ה' בהיכל קדשו כי לישועתך קוינו ה'
 לחקן עולם במלכות שדי מלך כיופיו אין דלית יו"ד בב' כוללים מי זאת
 עולה בש"ע נהורין כמנין כות"ל מערב"י ופניהם איש אל אחיו בנהירו
 דאנפין בשלמותא דכלא עשרה עשרה הכף בשקל הקדש בשביל השבועה
 שנשבעת לאברהם אבינו בזמן עקדת אבינו יצחק בנו שאין זה שום תנאי
 לכבוש רחמיך את כעסך ושיגילו רחמיך על מדותיך כי חלק אבינו
 אברהם אנו מבקשים כאשר כבש רחמיו לעשות רעוך בלבב שלם ולא לנו ה'
 לא לנו כי לשמך תן כבוד לעמך תהלה ליראך ותקוה טובה לדורשיך
 ופתחון פה למיהלים לך לעלות זכרונינו לפניך וזכרון ירושלם עירך וזכרון
 ציון משכן כבודך בזכות הרונים ושרופים על יחוד כבוד שמך לקיים
 בנו מקרא שכתוב פרח תפרה וחגל אף גילת ורנן כבוד הלצטון נתן
 לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלקינו יהיו לראון אמרי
 פי כו'.

גוסח התפלה

לשבתות וימים טובים

ישם יחוד קוב"ה ושכינתיה לחבר לדיק בלדק בעטרה שעטרה לו אמו
 ביום חתונתו וביום שמחת לבו אפריון עשה לו המלך שלמה
 מעני הלצטון מכון לשבת עולמים פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידך. ויהי
 ראון מלפניך שבזכותו ובזכות היום הקדוש הזה בזכות אברהם ויצחק
 וישראל - עבדיך קרב לך מאלף ותיחד שמך הגדול בשם כל ישראל
 בשלמותא דכלא י"ה ב"ה לרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים
 יתבנהו מהרה ותגדל כבודו על כל טוב אשר נמלנו כרוב רחמיו וכרוב
 חסדיו והותיר לנו שריד כמעט לשארית הנמצא ולבית היינו פלסת
 אריאל כותל מערבי הקדוש הזה עדות לישראל להודות לשם ה' כי לא
 מאסתנו ולא נעלחנו ויסוב את שבותנו מבין הגוים ונסולותינו כנס
 מארבע כנסות הארץ והביאנו לציון עירך ברנה וכירושלם עיר קדשך
 בשמחת עולם. אנה אלקינו חושה לעזרתינו ויהמו נא רחמיך עלינו הלוא

אחה תשוב תחיינו ועמך ישמחו כך הראנו ה' הסדך וישעך תתן לנו
אנא אל חי תעשה עמנו אות לעושה אות לתשועה לכבוד הכותל הקדוש
הזה שאתה שוכן בה אשר היא ראש אמנה לכל באי עולם תזכור
לנו זכות האמנה כאמור ולדיק באמונתו יהיה ואם בזמן ישעיה הנביא
בשרתנו בישועה שזאת לנו העומדים באמונתך ולא הפרנו בריתך לא
שקרנו באלהותך בסך השנים האלו, על אחת כמה וכמה שתשוב ותחיינו
ותהגנו ובשמך נקרא בזכות האמנה לראות מהרה בתפארת עוון להעביר
גלולים מן הארץ ממכון שבתך מן השמים תברך את עמך את ישראל לקדש
שמך עלינו לתקן עולם במלכות שדי מי זאת עולה בש"ע נהורין כמנין
כות"ל מערב"י בנהירא דאנפין בשלמותא דכלא עשרה עשרה הכף בשקל
והקודש בזכות השמעת קול והקרבת האיל ועקידת יצחק אבינו ואת הברית
ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה בעד
שכרו שאין בה שום תנאי ואנו בניו נהלת אבינו אנו מנבקים שכאשר כבש
רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם כן יבכשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך
על מדותיך ותתנהג עמנו ה' אלקינו במדת החסד והרחמים ותכנס לנו
לפנים משורת הדין ובטובך הגדול ישוב הרון אפך מעמך מעירך מארצך
ומנחלתך כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. וכך תן כבוד לעמך תהלה
ליראך ותקוה טובה לדורשיך ופתחון פה למיחלים לך ועולתה תקפץ פיה
שמחה לארצך שאון לעירך למיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי
משיחך במהרה בימינו בקבוצן בניה בתוכה בשמחה לקיים בנו מקרא
שכתוב בה אמר ה' לבנות הגני מושיע את עמי מארץ מזרח ומאריך
מבוא השמש והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלים והיו לי לעם, ואני אהיה
להם לאלקים באמת ובלדקה והיה ה' לנוך על כל הארץ ביום ההוא יהיה
ה' אחד ושמו אחד.

בשנתים אחרי הדפסת הספר הגז' (תק"ג) נדפס בקושטנדינה
ע"י כה"ר יהודה פוליאשטרו ספר קטן בשם זכרון בירושלים.
שהנהו בעקרו העתק מהספר אנרת מספרת יחוסתא דצדיקייא
וכו' שנדפס בשמנים שנה ויותר לפניו (ממחבר בלתי נודע)
ומוציאו לאור מוסיף בו (כמו שאומר בעצמו בשער הספר)

תפלות ובקשות וצורת כותל המערבי אך התפלות הנמצאות בו נועדו לאומרם רק לפני העליה לארה"ק, ובהכנסם אליה ובראות בית המקדש, ותפלה על קברי הצדיקים. אך אין בו שום זכר מתפלה אצל כותל המערבי (א). וזה לנו לעד כי תפלותיו של הרב בעל צה ואדום ז"ל לא נתקבלו כל עיקר.

להקראים יש סדר אחר של מזמורים ונם תפלה וקינה מיוחדת ממחבר בלתי נודע. ולא נמנע מלתביא נם אותם וזה נוסחתה כפי שאנו מוצאים בסדור הקראים חלק ד' דפוס וויען תרי"ד.

כשהעמוד כנגד כותל מערבי תקונן)

זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו :
מזמור אלהים באו גוים בנהלתך כל המזמור ואחריו תתפלל זאת
התפלה במקום בית המקדש: ||

מודים אנחנו לך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שהחיתנו וקימתנו וזכיתנו לביתך שבהרת ואהבת סכל משכנות יעקב ועיניך ולבך בהר הזה ובבנינו כאשר הראיתנו ככה כן תזכנו לראות עם כנום גליות וקבוץ נפוצות יעולי רגלים ועורכי זבחים וסביאי בכורים להר זה קנתה יסינך מקדש ה' כוננו ידיך סכון לשבתך עולמים אשר הוא סכוון כנגד כסא כבודך שבשמים החקוק על בנך ומיסד נגר עיניך ופניו לפניך. יהי רצון סלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה ירושלים עיר קדשך ותכוונן ציון משכן כבודך ושכלל אשיותיה עם ספירים ותיסד חומותיה באבני פוך ותרכיץ שמשותיה בכדכוד ותבנה שעריה באבני אקדה

(א) בהתוצאה השניה של הספר הזה שו"ל בירושלים מאת הרי"ם סאלאמן ז"ל הובאו תפלות אצל הכותל המערבי הסו"ל האחרון שלקתח מספר ערי דמעה שזכיר להלן זה הוא תוספות כמבואר בשער הספר.

תקומם חרבותיה באבני הפץ תבנה ותקבוץ פזוריה ותכנס
נדחיה ותעורר ישניה ותחיה את מתיה ותקים הדומיה
ותקיץ ישני עפרותיה ותשיש כהניה ותשטח משרתיה ותפתח
שערית ותציל הסתאבלים עליה אכליה תנחם בניה תרהם
דורשיה אל תזנחם : ברוך אתה ה' שומע תפלה :

ואחריו תאמר אלו הפסוקים :

מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל : מה ידירות
משכנותיך כל המזמור ותאמר : אחת שאלתי מאת ה' אותה
אבקש שבתו בבית ה' כל ימי חיי לחוות בנועם ה' ולבקר
בהיכלו: ותאמר מזמור תפלה לעני כי יעטוף סימן ק"ב המזמור כלו כי יש
בו פסוקים נאותים כגון אתה תקום תרהם ציון : כי רצו עבדיך
את אבניה כי בנה ה' ציון: כי זה המזמור יכשר לאמרו בכל
מקום שתמלא באדמת הקדש: ותאמר משכיל לאסף למה חלקים זנחת לנלח
כל המזמור ואחריו תאמר פלטים מחרב הלכו אל תעמודו זכרו
סרחוק את ה' וירושלם תעלה על לבבכם: בושנו כי שמענו
חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה'
להן מן די הרניזו אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד
גבוכדנצר מלך בבל כסדאה זביתה דנא סתרה ועסה הגלי
לבבל כלה ה' את הסתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון
ותאכל יסדותיה. ותאמר אלך אשובה אל מקומי עד אשר
יאשמו ובקשו פני בצר להם יישחרנני: עזבתי את בתי
נמשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף איביה :
ויאמר ה' אלי אם יעמוד משת ושמואל לפני אין נפשי
אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו: כל רעתם בגלגל כי שם
שנאתים על רוע מעלליהם סביתי אנרשם לא אוסף אהבתם
כל שריהם סודריב: והסכותי פני סהם וחללו את צפוני
ובאו בה פריצים וחללוה.

קינה (עפ"י סדר א"ב)

ותקונן ותאמר

נִשְׁבַּב בְּדָד וְנִבְכָּה	עַל אֲרֻמוֹן אֲשֶׁר נִפְּשׂ
נִפְּאוּ	עַל בַּיִת כִּי נִהָרַם
נִפְּאוּ	עַל גְּדֵרוֹת כִּי נִפְּצוּ
נִפְּאוּ	עַל הַבְּיָרִי כִּי נִשְׂרַף
נִפְּאוּ	עַל הַדּוֹרִים כִּי נִבְחָדוּ
נִפְּאוּ	עַל נוֹיִם כִּי הֻזְבְּקְעוּ
נִפְּאוּ	עַל זָדִים כִּי נִגְבְּרוּ
נִפְּאוּ	עַל חֲרָפָה כִּי נִנְדָּלָה
נִפְּאוּ	עַל טוֹרֵי אֶבֶן כִּי נִשְׂרַפוּ
נִפְּאוּ	עַל יְדִידִים כִּי נִפְּזְרוּ
נִפְּאוּ	עַל כְּהֲנָנִים כִּי כִשְׁלוּ
נִפְּאוּ	עַל לְמוֹדִים כִּי נִמְנְעוּ
נִפְּאוּ	עַל מַלְכִּים כִּי מוֹאָסוּ
נִפְּאוּ	עַל שָׂרִים כִּי סוֹרְרוּ
נִפְּאוּ	עַל עֲנוּיִם כִּי הֻזְבִּישוּ
נִפְּאוּ	עַל פְּדוּיִם כִּי סוֹרְרוּ
נִפְּאוּ	עַל צְמוּדִים כִּי נִפְּזְרוּ
נִפְּאוּ	עַל קְדוּשִׁים כִּי נִגְוֵאוּ
נִפְּאוּ	עַל רְבִיבִים כִּי נִמְחוּ
נִפְּאוּ	עַל שְׂלֵכִים כִּי כִפְּלוּ
נִפְּאוּ	עַל הַמִּידִים כִּי כִפְּלוּ

משכנותי הצרותי הציתו קרח ויעלם. עד תמה ולאם תרלה תאמר
 גם זו הקינה או איזה שתרלה משניהם אקינון מר ואוי אצעק ואקב
 עד תמה ותאמר כלימה אני אהובה הייתי. ומחנן כפופי ראש
 שבעי ריש. ונקשה אנא אלהינו ואלהי אבותינו אב הרהמים
 ואלוה הסליחות. כפור 77 כ"ב וכלו יחד עם זיחל משה ותאמר
 ברנו רהם תזבור. כפור 77 קס"ט ותאמר

אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רהם עלינו טוב
 ומטיב הדרש לנו שובה עלינו בהסון רחמין בגלל אבות
 שעשו רצונך בנה ביתך בבתחלה כונן בית מקדשך על
 מכוננו. הראנו בבנינו שסחנו בתקינו. והשב שכינתך לתוכו
 והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירם ולזמרים. והשב ישראל
 לנויהם ושם נעלה ונראה ונשתהוה לפניך בשלש פעמים
 בכל שנה ושנה ככתוב בתורתך שלש פעמים בשנה יראה
 כל זכורך את פני יי אלקיך במקום אשר יבחר בהג
 המצות ובהנ השבועות ובהג הסכות ולא יראה את פני
 יי ריקם. איש כמתנת ידו כברכת יי אלקיך אשר נתן
 לך. ועתה בעונותינו הרבים שבתה העבודה במקדש ולא
 נשאר לנו רק דבר שפתינו. ככתוב קחו עמכם דברים :

ותאמר פרשת הקרבנות. בחול פרשת התמיד. ובראש הדס מוסף החדש
 ובשבת מוסף השבת. וכמועדים מוספי המועדים כפי יומו :

ואחר זה תאמר יהיו לרצון אמרי פי והניון לבי לפניך יי צורי
 ונאלי עם מומור אמרי האזינה ותהתם ואני תפלתי לך יי
 עת רצון. ברוך יי :

ואם תרלה תאמר גם זה

מלך רחמן פרנו כאשר פדיתנו. ועשה באיבינו נקמות
 כאשר עשו עמנו. לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד

שדי בנה בית קדשך ותפארתך. ושם יקריבו הכתנים קרבנותיך. וידברו הלויים בשירי משרתיך. למען יזמרך כבוד החיינו והקימנו אל מלך נעלים: וזכנו לראות בנין דביר ואולם ונאמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד. אמן כן יהי רצון:

התפלה שנתקבלה לתפלה קבועה (ביחוד אצל האשכנזים) חוברה רק בעשירית השניה של המאה הנוכחית מהרב הנאון ר' שמואל מרלהינזוב ז"ל בלשון פשוט וקל (א) והיא מיוסדת על מעלת המקום הזה וקדושתו אף בהרבנו ועל הבטחת ה' לשלמה המע"ה לשמע כל תפלה ותחנה שיתפלל איש במקום הזה ואה"כ בקשה להצלחה רוחנית וחומרית, בעדו ובעד ביתו ומשפחתו ובעד שלום אחינו שבגולה התומכים בכספם את הישוב באה"ק. ותפלה מיוחדת להבאים בפעם הראשונה. ואת התפלות האלו ביהר עם עוד תפלות על

(א) מלכד התפלה מנוה גם הוא לומר פסוקים מזמורי תהלים ואני כרוז חסדך.

בבואו לכותל מערבי יחלוץ מנעליו וינשק אבני הכותל וישתחוה ויאמר ה' אלהתי מעון ביתך ומקום מסכן כבודך ואני כרוז חסדך אבוא ביתך אשתהוה אל היכל קדשך ביראתך, ויאמר יהי רצון שקודם תהלים ואח"כ אם יהיה לו פנאי לאמר כל הם' תהלים יאמר יהי רצון שאחר כל ספר כמו שנדפס וזמנין יאמר ג"כ וזכות שלש עשרה כו' וקדיש ואם אין פנאי יאמר עכ"ס הל' קאפ' אלו ויהי רצון שאחר תהלים לא יזכיר ספר אלא יאמר זכות המזמורים אלו שקראנו וכו' ואלו הן כ' ק"ב פ"ג ע"ד ע"ע ע"ו ע"ג כ"ב ו' י"א י"ב י"ג ל"ח מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה ס"ה ס"ו פ"ד פ"ז פ"ח ז"א קכ"ט ק"ל קל"ב קל"ג קל"ד קכ"ח (והסימן יהיה קודש) אח"כ יאמר הרבש"ע ואם עומד על הדרך ונחזן לדרכו וכיוצא בו יאמר עכ"פ אלו הפסוקים הולך ופורט מספר פסוקים מס' תהלים המדברים בזבח המקום הזה ומעלתו.

קברי הצדיקים והדפים בקונטרס מיוחד בשם, שערי דמעה^א) והקונטרס הזה יצא כבר לאור בכמה מהדורות והוספות ועם תרגום לשפת יהודית הסדוברת. ובשבת ומועד אומרים תהלים ולומדים משנה וזוהר ובאחרון גם תפלת ומפני חטאינו וכו' ותפלת או"א מלך החסן וכו' ובערב פסח בסדר קרבן פסח (נדפס ג"כ בקונטרס מיוחד) כמו שבארנו לעיל.

מנהגים נכוחים ומפלים נהוגים ונשכחים.

במאה החמישית נהנו נשים צדקניות לכבד בכל ערב שבת את הסבוא שלפני כותל המערבי ואין דובר דבר מצד הישמעאלים [פרשת אלה מסעי]. חבל שהנשים צדקניות שבימינו לא ימלאו אחרי המנהג החשוב הזה.

יש שנוהגין לנשק את אבני הכותל, ויש (וביחוד סתכמי הספרדים), שחולצים את נעליהם בגשתם אצל הכותל.

לפני ארבעים שנה בערך נהנו להדליק שם ש"ן קבועות בעששיות בכל עש"ק והמנהג הזה האריך כליב שנה עד קיץ תרע"ג, נאסר הדבר מצד הממשלה המקומית כפי שנוכיר להלן.

הרבה מהעולים לארצה"ק נוהגין לכתוב את שמותיהם בדיו או בצבע על אבני הכותל לזכרון ולסגולה אבל ראוי ונכון לבטל המנהג הזה המשחיר את יופי האבנים וחדורן.

א) וזה נוסח השער: כפר שערי דמעה בו יבואר תפלות ובקשות אצל כותל המערבי ועל קברי הצדיקים וככל מקומות הקדושים וסחוכר לה קונטרס הלכות גילוי המשקים וחז"ם ועוד פרטי דיני הכרחים לפי העת והזמן וכו' מאת המחבר והמלקט כאמרים וכו' דברי ועירא דמן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל, בירושלים קרתא קדישא שמואל הקטן כפהמ"ח ס'. מנהגת שמואל^א אב"ד דק"ק דאלהינאון ואיליין ואנפיה

יש מתושבי ירושלים שנוהגין לקבוע „לפני צאתם לחו"ל“
 מסמרים בין האבנים שיש ביניהם סדק קטן עפ"י אמונת
 הכל שזה יועיל שישבו לביתם בשלום. עד שכעת מלאים
 הסדקים שבין אבן לאבן במקומות שונים במסמרים, והמנהג
 הזה אין לו כל מקור ויסוד.

בהזמן האחרון נהגו התמונים לכתוב שמותיהם
 ובקשתם על פסת ניר ולתתם בהסדקים שבין אבן לאבן. והאוי
 כי הרבנים והבד"ץ של כל העדות יאסרו באסור המור את
 המנהגים הטפלים ולהכריז בכל בתי כנסיות את חומר
 האסור שבזה חוטאים הטא גדול לקדושת המקום, ולצוות גם
 על השמש שידליק את השמן דוקא בפנס ושיזהיר את
 הבאים להתפלל על זה.

זכירותינו החקירות לכותל והשתלשלות שייכותינו אליו.
 מעולם לא היה בידי ראשי העדה מאמר מלך או
 רשיון מיוחד להתפלל במקום הזה. ואין להתפלא על הדבר
 כי לא הוצרכו לזה שמעולם אין עין המושלימים צרה
 בהמתפללים וביחוד לאל השמים האל היחיד והמיוחד שגם
 הם מאמינים בו, ולכן לא הניאו אותנו מלעמוד ולהתפלל
 במקום הזה כאות נפשנו, ובמכתבי מסע וספרים מיושבי
 ירושלים מוצאים אנו שהיו הולכים להתפלל במקום הזה
 אפילו בהצות הלילה כאשר יעידו שלשה מגדולינו שהיו
 בתקופות שונות, והם:

הר"ר משה האגין כותב בספרו פרשת ואלה מסעי:
 „ואפילו אם שועל קטן יוצא מבית קה"ק ואומר לשם ננאי
 יהודי יש מהגדולים שגוערים בו בנויפת...“

הרב המקובל ר' שלום שרעבי ז"ל (מייסד ישיבת בית אל) היה נוהג ללכת בכל חצות לילה יחידי עם פנס קטן בידו לכותל המערבי לומר תקון חצות ואיש מיושבי השכונה לא נגע מעולם בו לרעה [מפי השמועה מוקני ירושלים].

הרב ר' מנחם מענדיל תלמיד הגר"א ז"ל מייסד הישוב האהרון של האשכנזים כותב באחד ממכתביו (נדפס „בהירושלים“ כרך ד') שהיו הולכים להתפלל תמיד בכל ער"ה ושאר ימי תחנונים אצל כותל המערבי.

ולפ"ז יש לנו הזכיות האלה: א. התעודה ההיסטורית שאי אפשר לשום איש לערער עליה שהכותל הזה הוא שריד החומה שהקיפה את בית אלהינו. ב. הזקה קדומה (שלהיש ערך גדול בחוקי הארץ) מארבע מאות שנה ויותר שבמשך התקופה הארוכה הזאת התפללו אבותינו במקום הזה מבלי כל מונע ומערער לא מצד הממשלה ואף לא מצד תושבי הרובע הזה.

גם בהמאה הנוכחית כאשר רבו אחינו מכל תפוצות הגולה לעלות ולהתישב בעיה"ק ויש שהטבוא שלפני הכותל מלא מאנשים נשים ומן מאפס מקום שזה הפריע את יושבי החצרות שבשתי קצות הטבוא, בכל זאת לא רעמו תושבי החצרות על זה ולא התאוננו לפני הממשלה מפני שידעו שיש הזקה קדומה ליהודים להתפלל במקום הזה.

בשנת תרכ"ו כאשר עלה השר משה מונטיפיורי בפעם הששית לעיה"ק, בקש מאת פחת העיר רשיון „להכין מחסה מורם ומטר לכל הבאים להתפלל שם, והוא הבטיח למלאות את שאלתו, והשר התקשר מיד עם בעלי מלאכה להוציא את מחשבתו לפועל“ (משה וירושלים ליק תרכ"ו צד 12--10)

אבל סיד אח"כ נחם הפחה על מחשבתו לתת הרשיון, אם מפני שלא שאל תחלה את פי הממשלה הראשית, או שיד נעלמה משונאינו ומנדינו היתה בזה, ויחזור מהבטחתו והרשיון נתבטל כמו שמספר השר בעצמו בספר מסעו השביעי בשנת תרל"ה.

קרוב לזמן ההוא בקש איש אחד מאחינו, שעלה לבקר את עיה"ק, רשיון לבנות ספסלים לאורך הכותל שבטערב המבוא להיות למושב להסתפללים, אך בקשתו הושבה ריקם, ולעומת זה נתן לו רשיון לקבוע אצל החומה הנז' מספר אבנים גדולות וגבוהות, וגם הדבר הזה היה תקון קטן כי למצער היה להזקנים ותשי כח מקום לנוח מעט, אך לא ארכו ימי קביעותן, בראשונה נעלם אחד מהם ואח"כ השני עד שנעלמו בולם" (משה וירושלים מסעו השביעי).

המהשבה היותר רצויה ונעלה בהידור המקום הזה עלתה על לב הבאראן עדמונד די רומשילד, כבקרו את המקום הזה ובהתבוננו על הבתים הדלים והרעועים המקיפים את הכותל הקדוש הזה, והדרבים העקלקלים והמקולקלים המלאים תמיד אשפה ודמן המובילים אליה, ויאמר לקנות את כל בתי השכונה הגובלים את המקום הזה שהם הקדש למושלימי המערב ולהרסם עד היסוד ולעשות במקומם מישור ישר ונחמד ולהקיפו בגדר של ברזל שיהיה הקדש לעדת היהודים, ומאשר שלפי חוקי הארץ אין הקדש נמכר, הניע בא כחי לפני פחת העיר לקנותם בחליפין לאמר שחבאראן יקנה קרקע במקום שפקידות ההקדשות תבחר ולבנות מספר בתים טובים והשובים מאלה במספר הבתים הנמצאים בהשכונה הזאת. (כפי ששמענו העריכו את כבוד הבנינים

והקרקע לסך 740000 פראנק.) (א) והפחה שהבין והכיר את הטובה הגדולה שיביא הדבר הזה למצב הכריאות בכלל ולתושבי הרובע הזה בפרט נתן את הסכמתו עליה, ויאמר לבקש על זה הסכמת השיך-איל-אישלאם ולחשיג מאמר מלכותי בהוק. אך פתאום חזר מטחשבתו ויהליט את ההליפין לדבר שאי אפשר. (ב) הסיבה שבגללה חזר הפחה מטחשבתו לא נודעה בבירור ויש בה מסורות ונוסחאות שונות אך תהי הסיבה מה שהיתה, לדאבוננו מטחשבתו הטובה והנעלה של הנדיב הנודע לא יצאה לפעולות.

(א) לפי חוקי ההקדשות מותר להוציא הקדש בחליפין רק כאופן שיעריכו את ההקדש יותר משוויו בכדי שלא יוכל שום איש לטעון שהגיע איזה אונאה להקדש, ולצאת מהחשש הזה העריכו את כל אחת מהשבע ושלושים הצרות הנמצאות בהשכונה הזאת לסכום של 20000 פרי.

(ב) בשם הרב הנאון כמו"ה יעקב שאול אליצר זצ"ל שהיה אז חכם באשי, שמעתי שסיבת בוטול הדבר באה עי"ז כי בהודע להאפטרופוס של החקדש זה סויר כשיר בן עכר אלסלאם אלהוסיני שהוחלט לעשות החליפין בלי ידיעתו חפש ומצא כתב מאת סויר אבן מדין אל ג'ום שלשון ולזכו נכנתה והוקדשה השכונה הזאת - חטיל חרם בקללות נמרצות על כל איש שיהין להוציא את השכונה הזאת מידי המושלמים - אמילו בחליפין על שכונה יותר טובה ממנה כחוק - ולהכניסה לידי הכופרים, ויחד עם אחר מגדולי המושלמים שאלו כתלנרף להשיך איל אישלאם את חוות דעתו אם גם הקדש חסור כזה יוכל לצאת בחליפין והאחרון השיב שיש לחוש לתרם של איש קדוש כמוהו. ותשובתו הביאה מורך כלב הפחה ויבקש תאנה לאמר שהחליפין יוכל להיות רק להרום את בתי השכונה, והמקום יהיה שייך לכל יושבי העיר ולא יהיה להיהודים כל רשות להקיסו ועי"ז לא אכה הנדיב הנודע להסכים. (את זה שמעתי מהרמ"ם סיכדין שהיה אז מזכירו הפרטי של הרב ששמע זה מפיו).

בשנת תרל"א עלה על לב הרב החסיד הלל משה מעשיל נעלבשטיין—שעלה לפ"ז מעט לעיה"ק, וייסד בימדר"ר להסידיו—שמהראוי להתפלל לפני כותל המערבי לפחות מנחה וערבית בכל יום, וכמו כן להדליק מנורות של שמן זית וביחוד בערבי שכתות בעת שרכו המתפללים שם בקל וחומר מבית הבנסת. *) ומבלי שאלת פי הו"ר העדה היה מוליך בכל עש"ק שלחן קטן ועליו העמיד פנס גדול ובו כעשר מנורות שמן זית והוא והסידיו היו מתפללים שם תפלת מנחה וקבלת שבת, וערבית בהתלהבות נוראת, ואחר כלות התפלה היה אחד מהגוים הדרים שם מחזיר את הפנס לביתו של הרב הנז' (כמוכונ בעד סתת קל). והמנהג הזה האריך כארבעים שנה, כי לפני מותו צוה לכנו שיהזיק במנהג הזה והוא קים את צואת אביו לכל פרטיה, ורק בשנת תרע"ב כאשר אסרה הממשלה להעמיד שם ספסלים, כסאות ועוזי (כאשר נזכיר להלן) נאסר גם עמידת השלחן עם המנורות, אך דבר התפלות נשאר בקבעות בימי החול ובשבתות, וערך עשרים שנה רצופות, משנת תרמ"ג עד שנת תרס"ג, נהג הרב הנז' ללכת עם הסידיו להתפלל שם כל התפלות של ראש השנה ויום הכפורים באופן שבערב יונה"כ היו מותחים כעין אהל על חלק קטן של הסבוא (גם כן בעד מתנה קטנה) ב

(א) בהקונטרסים שפרסם ארות קרושת כותל המערבי מוכיח בראיות את מעלת הדלקת הנרות והתפלה הקבועה במקום הזה.

(ב) בנו של הר"י זצ"ל ספר לי שפעם אחת קרע אחד המושלמים את האהל בעקב איזה סכסוך שנפל בינו ובין אחד המתפללים, לשנה הבאה בקש מאת ראש הרבנים (חכם באשי) הרה"ג מוהר"ש אלישר זצ"ל לתקן הדבר, והח"כ התאונן ע"ז אצל שר המשטרה, והאחרון שלח מיד שוטר שישגיח שיוכלו היהודים למתות את האהל ועמד שם כל יונה"כ לבדי תאונה דהם כל רש ועלכון מצד השמים.

זכו התפללו כל התפלות וגם קראו בתורה והמנהג הזה נתבטל רק כאשר נפל הרב החסיד הזה למשכב ומאז נהגו להתפלל שם בראש השנה ויום הכפורים רק תפלת שחרית. ומלבד שעסק ביסוד מנין קבוע והארת המקום בשמן זית, עוד שם את לבו לקדושת המקום, ומיד אחרי בואו התחיל לפרסם קונטרסים בענין קדושת המקום ובהם באר בראיות מש"ס ופוסקים את שלשה הדברים האלו:

(א) כי גם בזמננו הל דין שמירת הר הבית מבהוין כנוי במס' תמיד, פ' א' מ"א (כמוכן במקומות שנוכל לגשת שם).

(ב) שלטמאים שאסור להם לבוא בפנים הר הבית, אסור להושיט את ראשם ידיהם או רגליהם בהחורים, הסדקים והפרצות שבין אבן לאבן מטעם ביהא במקצת שמה ביהא.

(ג) שאסור להשתמש ע"ג אבני הכותל אפילו לצורך מצות כמו להניח ספרים או נרות. ואת קונטרסיו אלה שלח לרבנים ונאונים בעי"ק ובחול, אך על הראשון, לא הודו לו, ועל השנים האחרונים נמצאו נאונים רבים שהסבימו אתו. ובשנת תרמ"ז – תרנ"ד הו"ל את כל קונטרסיו בצירוף מכתבי הרבנים והסכמותיהם בספר מיוחד בשני חלקים שקראו בשם „משכנות לאביר יעקב" ומהמסכימים הם: הר' הגאון רמי"ל דיסקין ור' הגאון האדר"ת זצ"ל (ראב"ד לעדת אשכנזים פעה"ק).

ממה שהבאנו לעיל וממה שנביא, יוכח כי חו"ר העדה לא שמו לבם לכל הנעשה אצל המקום הקדוש הזה, וכל החפץ להתגדר עשה תקונים ככל העולה על רוחו, והדבר

הזה גרם לבסוף צער ועלבון ליושבי ירושלים בפרט ולעם ישראל כולו בכלל כאשר נבאר.

בשנת תר"ם העמיד א"ע ספרדי אחד לשמש במקום הזה אך לא להשניה על טהרת המקום ונקיונו כ"א לתת ספרי תהלים ושערי דמעה להבאים להתפלל ולעוררם להדליק שמן זית במנורה פתוחה שהעמיד באחד החורים שבכותל ומלבד השבר שקבל בעד השרות הזאת עוד שלח מכתבי בקשה לנהיבי הו"ל בתור שמש כותל המערבי ושרותו הסבה: (א) ע"י ההדלקה הושהרו ונתלכלכו מקצת האבנים. (ב) שעניים אחרים קנאו בו ויחלו לבוא בהמון להטריח את המתפללים בתביעותיהם מיד בעמדם לשפוך צקן לחשם ולהפריע את רגשותיהם, ושרבים מרגישים בזה בעין צער רוחני. שנים אחדות אחר כך נמצא איש שההל להביא ספסלים וכסאות קטנים, ואח"כ בא אחד והעמיד מחיצה מתקפלת להכדיל בין מקום עמדת האנשים והנשים, ואת כל זה עשו מבלי שאול פי הממשלה, ואף לא את האפטרופוס של החקדש הזה. וזה גרם שהשכנים התחילו להתרעם ויסיתו את ילדיהם להלעיב ולבזות את המתפללים וגם להשליך אבנים. מ"מ הח"כ פנת מיד לשר המשטרה בנידון זה והוא שלח אמנם שומר על יום או יומים. אחרי זמן קטן הגיש אפטרופוס החקדש הנז' קובלנה לפני הקאדי ע"ד עמידת כסאות וספסלים במקום הזה

(א) זכירות פה הר' הגביר וכו' כמר ועליו פערשיץ ממאסקאווע הציעו לפניו העסקנים הנ"ז לקבוע בסכוא שלפני הכותל שתי מנורות לרקס והוא נעתר לבקשתם ויקדיש לזה את הסכום הנחוק. אך הדבר תוה פועל לחוק את תרעמות של אפטרופוס החקדש ובגתים הגישה הקובלנה הנזכרת להלן אך בכלל אין מהראוי לתקן במקום הזה תקונים חדשים ואדרבה מצבו כמו שהוא זהו כבודו.

שהנחו רשות היחיד ואפשר שבעתיד יעשו מזה חוקה. הקאדי שאיננו תושב ירושלים שאל בנידון זה את המופתי והוא חזה דעתו שאסור ליהודים להעמיד ספסלים, כסאות וכל דבר המועל לזכות חוקה. פסק הדין הזה נתאשר אח"כ ממג'לש האדרה והפחה, ותאחרון הוסיף כי גם להמושלים יושבי השכונה אין רשות להעמיד ספסלים וכדומה במקום הזה. והפקודה נשלחה לראש המשטרה להזהיר את היהודים ע"ז.

הפקודה הזאת שלא חכו עליה מעולם החרידה את רוח בני עמנו בפהרם כי היא רק התחלה להצר צעדינו במקום הקדוש הזה. הרב הח"ב פנה בקובלנה להפחה על פסק הדין הזה שהופסק מבלי היותו נוכח בעת כירור הדין בשם העדה הישראלית, אך זה לא הועיל מאומה מפני שכבר נתאשר מאת הפחה. ומיד אחר זה נבחר ועד משתי העדות להשתדל בביטול הפקודה והועד פנה לראש הרבנים בקושטא. אך בנתים פרצה המלחמה עם איטליא והזמן לא היה מוכשר לזה ונקוה כי עתה כאשר המלחמה שקטה ישתדל ראש הרבנים בתורקיה לבצע את אשר החל להשיג מאמר רשמי על זכותנו במקום הזה.

והננו נותנים פה את פרטי המשפט והעתק של כל המכתבים והתעודות בנידון זה.

א. נוסח הקובלנה.

לכבוד ראש הדת שבירושלים.
כידוע שישנם להערה היהודיה בירושלים הרכה בתי
כנסיות שהם מתמידים להתפלל בתש פסק סעודע וישנם

אחדים מהעדה הנ"ל שנהגו לבא לבקר את כותל המערבי בשכונת המערבים באופן עראי להתפלל והם עומדים. והשכונה הנ"ל היא הקדש אבו—מדין אל ג'ום ותחת האפוטרופוסות שלי. והנה עתה הם באים לכותל המערבי בדרך שהוא דרך יחיד ואיזה מקומות של ההקדש הנ"ל ונותנים שמה כסאות וקרשים יושבים ומתפללים. ויען כי הדבר הזה הוא מתנגד לזכויות ההקדש ומפחד פן יחזיקו בכך ושוב ימענו כי ישנו להם הזכות לעשות כדברים הללו. הנני מבקש להפריע אותם כדת.

נכתב ביום 10 לחדש שוואל יצנת 329, 20 לחדש אלול שנת 327 א) אפוטרופוס הקדש אדוננו אבו מדין.

אלסייד בשיר בן עבד אלסלם אלחומיני

ב. תשובת הקאדי

ההרצאה שהוגשה מהאפוטרופוס של הקדש אבו מדין וההרצאה שהוגשה כמו כן מחאג' אחמד דפ'אש בשם קהל המערבים, וכן ההרצאה שהוגשה מטעם החכם בשי²) בצרוף ההשקפות שבכתב הנתונות ממשרדי ההקדשות. והפולים, בנוגע להדרך של יחיד שבתוך שכונת הקדש המערבים בתוך החומה, השייכה להקדשו של אבו—מדין, מוסרים אנהנו לכבוד המופתי הירושלמי מחמד כאמל אפנדי, בבדי לבאר את פסק הדין כדת מה לעשות

27 שוואל 329

בית דין הדת בירושלם.

רושד

- (א) התאריך הא' הוא לחשבון המסערה והבי' לחשבון הדתי זהתריך. הנה מתאים לי' תשרי תרע"ב.
- (ב) כנראה כונתו על מכתב הקובלנא שהניש ס"מ הח"ב שהזכרנו לעיל ע"ד 52.

ג. פסק הדין של המופתי

לפי ההשקפות הנתונות ממשרד בי"ד הדת וההקדשות וההרצאה המוגשה טחאני בשיר אפנדי אפוטרופוס של ההקדש אבו מדין אלג'ום, נראה כי הדרך שבתוך בניני ההקדש הנ"ל הדבוקה לצד מערכו של בית המקדש, היא שיבת להקדש הנ"ל ואסור לפי הדת לתת או לעשות שם כסאות, ספסלים ומסכים וכדומה מהדברים המועילים לחזקה ולקנין מלבד כי בלאו הכי אין זכות לשום יחיד לתת או לעשות כדבר הזה אצל חומת בית המקדש. ולכן ובכדי לפקד לעשות את הסינים הדרושים, הריני מהזיר את הנירות הללו לכבוד ראש בית דין הדת בירושלים.

14 זי איל=קערה 329

מופתי ירושלים

מתמד כאמל אלחוסניני.

ד.

הנירות הללו נמסרו כבר להמופתי הירושלמי ומפני כי פסק ההלכה כבר כתוב למעלה ובכדי לחזק את הפס"ד הנ"ל בהחלטה מועד האדארא הריני מוסר הנירות כלם לסעדת הפחה הירושלמי.

1 תשרין תאני 827

בי"ד הדת בירושלים

רושד.

ה. החלטת ועד האדארא

נו. 1529

אחר העיון בתנ"ל החלט, יען שאסור הן בהקדש

הנ"ל והן בכותל - ביהמ"ק להשתמש בהם בדברים שמועילים לחזקה ולקנין לכן אסור לותר לשום אדם לעשות כדברים הנ"ל אלא שעם זה צריך אמנם לשמור את המנהג הישן א) ובכדי לקיים את החלטה זו הרינו מהזירים את הנירות הללו לכבוד הפחה.

2 תשרין תאני 827

מג'לם אדרה.

ו. אשור ההחלטה ומסירתה להמשטרה

יהי כן.

ג'ודת פחה

לפי כל הכתוב לעיל אין לדבר כל מאום לאלו היהודים שיבואו להתפלל בג'ודת פחה אבל בכדי לאסר עליהם וכמו כן על המערכים שבשכונה לתת כסאות ספסלים ואהלים וכדומה במקומות הנ"ל הננו מוסרים את זה להקומיסר הראשי.

15 תשרין תאני 827

ז. מכתב החכם בשי להפחה

29 תשרין תאני 827

במקום הזה היה מנהג קדום מכמה מאות שנה לכללות ישראל להתפלל שמה ועתה ע"י מהאת המוטואלי ב) בבית המשפט בלי כל משפט ובלי הודיע הדבר רשמי לעדת היהודים החליט המג'לם אדרה לבלתי תת לשים

א) ר"ר שלא יניאו את היהודים להתפלל שם בכל עת

וזמן שירצו.

ב) ר"ר אמטרופוס שג הקדש.

שמת ספסלים ובסאות, בעת שידוע לכבודו כי רוב הבאים לירושלם המה זקנים הבאים לבלות פה שארית ימיהם, וביחוד הולים וחלשים שלא יוכלו להתפלל כלל כ"א בהיות להם שמת מקום לשבת, וכפי דין תוה"ק לאנשים כאלה מותר להתפלל כשהם יושבים וכבר נהוג המנהג הזה יותר מן 300 שנה ולעכב עתה להניח ספסלים מביא עלי תלונות רבות מהקהל כי איך יתכן לבטל מנהג קדום זה וכפי דעתי וכפי האנושיות אנכי מוצא כי צדקו המתלוננים על החלטת האידרא ובטח גם כפי רגש אנשיותך איננו נכון לא להניח אנשים כאלה להתפלל שמה. ועוד כשנתבונן אל יסוד הדבר הנה הענין הזה למנוע שימת ספסלים וכדומה. הוא ענין הנוגע להקדשות וצריך שהמוטואלי והמשתדלים בזה יגישו משפטם למחכמה שריעה * ואנכי בתור בא כח האומה הישראלית הרשמי הייתי צריך להיות מזומן לפני המשפט למעון טענותינו כי הדין והטבע מחייב שצריך לשמוע טענות שני הצדדים. על כן אבקש להרשות לשים הספסלים במקודם למען השקיט הרוחות הסוערות שבלב היהודים עד אשר יצא הדין מהמחכמה שריעה.

מישה יהודא פרנקו

חכם באשי

ח. תשובת הפחה לחכם באשי

נו. 139 קאנון תאני 327

בתשובה על מכתבם נו. 7 בנוגע לכותל המערבי, כי המקום הוא מקום יהודי ולא דרך רבים והוא המבוא

(א) בית סאשא הרתי.

השייך להקדש, ובכך לא בהקדש הזה ולא אצל כותל המערבי אי אפשר לתת בו דבר הסועיל לחזקה ואין רשות לשום אדם להשתמש במקום הזה ובכל תוך המבוא הזה במקום הנקרא בורק (כותל המערבי) מן הנסגעים לתת בו כסאות ושאר דברים. וזה אנכי כותב ע"פ החלטת המחכמה שריעה ומג'לש אידארא: והמכתבים אשר שלחתם אלי מסרתים כבר למחכמה שריעה ועוד לא פנה שמה שום איש בזה וע"פ החלטת המחכמה הנכם רשאים לפנות אל המחכמה ולדון שמה.

הפחה

ג'ודת.

ט. מכתב שני מהחכם באשי להפחה

26 קאנון תאני 327

ביחס אל מכתבי נומר 7 שפעתי כי הועבר הענין למחכמה שריעה אך אנכי עוד לא קבלתי עדין שום דבר. רבים מקהלות ישראל הופקים על דלתי יום יום בהתמרמרות על כל זה. בבקשה להשיבני דבר.

משה יהודא פרנקו

חכם באשי.

מחאמור יראו הקוראים לדעת כי בעקב הטלחכה אי אפשר היה לפעול כקושטא בתקון הדבר. ולכן מחראוי כי באשר ישוב השלום על מבוננו ישימו חו"ר עדתנו את לבם לתיקון המקום הקדוש הזה ולהוציא לאור את שלשה אלה: א. לעורר שנית את ראש רבני תוגרמא הרה"ג וכו' מו"ה חיים נהום לתבוע את ביטול הפסק דין הנז'

(על פי טענת הח"ב במכתביו המובאים לעיל). ואולי יעלה בידו להשיג מאמר מלכותי או פקודה רשמית על זכותנו במקום הזה. ב. להשתדל לנאול את שבנות הקדש המערבים הנבלת במקום הזה, ע"י חליפין כחק, והדבר הזה אפשר מאד אם ימסר לידים אמונות והרוצות, והעיקר שכל הענין יעשה מבלי רעש ופרסום. ג. (וזה צריך לעשות סיד) הח"ב יפקיד איש אחד (שיהיה מקיים גם מהמשלה) שישניה על הנקיון והסדר, ושכל מבקריו ינהגו בו מנהג קדושה ולא יתן לעניים לתבוע צדקה שם. ולעצמם זה יקבע אצל מקום מושבו שופר של צדקה חתום. ומזנאם יהיה לנקיון המבוא ולתמיכת העניים שהחזיקו ישיבתם שם. ובזה יתנו כבוד ליושבי עיר הקדש ולעם ישראל כלו.

